

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

Методична серія. Випуск 459

Заснована в 2016 році

О. В. Шевчук

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Методичні рекомендації до вивчення
навчальної дисципліни

Миколаїв – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 2 від 26.02.2025 р.).

Рецензенти:

В. Ю. Макар – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

М. С. Іванов – доктор політичних наук, професор кафедри соціології та політології Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Шевчук О. В.

Ш 37 Вступ до спеціальності та академічна доброчесність : метод. рек. до вивч. навч. дисципліни / О. В. Шевчук. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. – 96 с. – (Методична серія ; вип. 459).

Методичні рекомендації містять плани, завдання, літературу та рекомендації до семінарських занять з курсу «Вступ до спеціальності та академічна доброчесність», що допоможе та полегшить студентам підготовку до них. У методичних рекомендаціях наявні питання до іспиту, критерії оцінювання роботи студента, список літератури тощо.

Призначені для студентів 1 курсу факультету політичних наук спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / СЗ «Міжнародні відносини» Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

УДК 327(07)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1. Спеціаліст у галузі міжнародних відносин: сфери діяльності та специфіка підготовки	6
Тема 2. Поняття, принципи та сутність академічної доброчесності. Нормативно-правове забезпечення дотримання академічної доброчесності у ЗВО України.....	8
Тема 3. Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти	11
Тема 4. Архітектура науки про міжнародні відносини. Міжнародні відносини як суспільний феномен	13
Тема 5.1. Міжнародна система	18
Тема 5.2. Міжнародна система	24
Тема 6. Зовнішня політика держави.....	37
Тема 7. Інтереси та цілі суб'єктів міжнародних відносин	41
Тема 8. Сила та дипломатія в міжнародних відносинах	48
Тема 9. Співробітництво та інтеграція в міжнародних процесах.....	52
Тема 10. Міжнародний порядок	57
Тема 11. Демократизація та лібералізація — глобальні тенденції міжнародних відносин сучасності.....	62
Тема 12. Суверенітет і зміна підходів до безпеки наприкінці XX та на початку XXI ст.	66
Тема 13. Демократія і авторитаризм: змагання в економічній сфері.....	71
Тема 14. Україна у сучасному світовому політичному процесі. Україна як суб'єкт геополітики та сучасні загрози геополітичній безпеці	75
Перелік запитань до іспиту	82
Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання	84
Критерії оцінки відповіді студента	86
Термінологічний словник	88

ВСТУП

Метою курсу є формування у студентів цілісного уявлення про міжнародні відносини через засвоєння ними основного понятійно-категоріального апарату фахівця з міжнародних відносин; здобуття навичок застосування форм теоретичного аналізу явищ, подій та фактів формування і розвитку вищої освіти в Україні; зміст і характер теоретичної і практичної підготовки фахівця-міжнародника.

Завдання курсу:

- вивчення основних підходів до формування компетентностей фахівця-міжнародника, його теоретичної і практичної підготовки, знань, умінь і навичок бакалавра з міжнародних відносин
- вивчення основних підходів до феномену політики, зовнішньої політики та міжнародних відносин;
- аналіз наукових шкіл з міжнародних відносин;
- визначення основних тенденцій зовнішньої політики України та провідних держав світу;
- формування у студентів чіткої, логічно послідовної і структурованої системи знань та уявлень щодо своєї майбутньої професійної підготовки.
- сформувати уявлення про роль і місце академічної доброчесності у науковій і освітній діяльності;
- ознайомити здобувачів із нормативно-правовою базою з проблем дотримання норм академічної доброчесності;
- сприяти формуванню навичок коректної роботи з джерелами інформації та відповідного посилення покликання на них у процесі навчання та наукового дослідження;
- надати інформацію про механізми контролю за дотриманням принципів та правил академічної культури й доброчесності.

Очікувані результати навчання.

Студент повинен знати:

- принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, процесу формування та реалізації зовнішньополітичних рішень (РН 4).
- природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжна-

родній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин (РН 1).

Студент повинен вміти:

➤ самостійно визначати освітніх цілей та навчання, пошуку необхідних для їх досягнення освітніх ресурсів (РН 17).

➤ зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі і знань про природу і суспільство, та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового образу життя (ЗК 2);

➤ вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК 3);

➤ працювати в міжнародному контексті (ЗК 5);

➤ шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел (ЗК 12);

➤ діяти з позиції соціальної відповідальності, займати активну життєву та громадянську позицію, розвивати лідерські якості (ЗК 15);

➤ використовувати системний підхід до розроблення та реалізації проектів (ЗК 16);

➤ виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій (СК 1);

➤ аналізувати міжнародні процеси у різних контекстах, зокрема політичному, безпековому, правовому, економічному, суспільному, культурному та інформаційному (СК 2);

➤ оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях (СК 3).

Студент повинен знати і вміти з дисципліни:

✓ теоретичні засади міжнародних відносин;

✓ методологічні принципи та категорії;

✓ основні наукові школи;

✓ визначати місце та роль суб'єктів міжнародних відносин;

✓ виявляти причини та наслідки міжнародних конфліктів;

✓ аналізувати теоретичні аспекти зовнішньої політики держав та розмежовувати методики прийняття зовнішньополітичних рішень;

✓ володіти основними методами теорії міжнародних відносин;

✓ застосовувати прийоми та навички аналізу окремих структурних елементів та складових системи міжнародних відносин;

✓ використовувати сучасні підходи до класифікації зовнішньополітичних інтересів та пріоритетів.

✓ дотримуватись принципів академічної доброчесності

Тема 1. Спеціаліст у галузі міжнародних відносин: сфери діяльності та специфіка підготовки (2 год.)

План:

1. Державні стандарти підготовки фахівців у галузі знань 29 Міжнародні відносини (спеціальність Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії).
2. Сфери діяльності фахівця-міжнародника.
3. Особливості навчального процесу підготовки фахівця в галузі МВ.
4. Традиції підготовки бакалаврів-міжнародників у ЧНУ ім. Петра Могили

Методичні поради

Відповідаючи на *перше питання*, перш за все необхідно враховувати, що робота фахівців міжнародного профілю, особливо дипломатів, так само як і їх підготовка в закладах вищої освіти, регламентована цілою низкою нормативно-правових документів: Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р., Законом України «Про дипломатичну службу», Законом України «Про вищу освіту» і стандартами вищої освіти України відповідної галузі знань та спеціальності.

У *другому питанні* потрібно висвітлити що професійна діяльність майбутніх спеціалістів міжнародного профілю багатогранна і включає в себе як дипломатичну та політичну (тобто безпосередньо міжнародну) діяльність, так і інформаційно-аналітичну роботу, що передбачає вивчення поточних тенденцій у галузі міжнародних зовнішньополітичних та торговельно-економічних відносин, у військовій області, у сфері культурних зв'язків. Необхідно також вміти здійснювати аналіз розвитку відносин країни, яку представляє фахівець-міжнародник, з певними країнами, ступень її впливу у певних регіонах, міжнародних організаціях. Інформаційно-аналітична робота також передбачає створення та оновлення баз даних (пошук, відбір та обробку інформації) про регіони та окремі країни, міжнародних і громадських організаціях, політичних та громадських діячів, представників науки та культури. Пошук інформації проводиться як українською, так і іноземними мовами, тому спеціаліст-міжнародник повинен володіти іноземними мовами. Здійснення інформаційно-аналітичної роботи неможливо без уміння складати документи та грамотно й логічно викладати інформацію. Випускники ЗВО також готуються до організаційно-комунікаційної роботи. Цей вид діяльності передбачає вміння здійснювати і організовувати та контактувати з представника-

ми закордонних країн на території України та закордоном, у тому числі, протокольні заходи.

Майбутній спеціаліст-міжнародник винен бути здатним не тільки вести переговори, а й, при необхідності, здійснювати функції перекладача, секретаря, референта. Тому в ході професійної підготовки студентів-міжнародників велика увага приділяється вивченню іноземних мов та формуванню перекладацької компетенції.

Третє питання присвячене особливостям навчального процесу підготовки фахівця в галузі міжнародних відносин. Підготовку сучасного фахівця міжнародного профілю неможливо здійснити без цілого ряду нових напрямків, таких як вивчення психології лідерства, конфліктології, етики професійного спілкування. Важливим завданням університетської освіти, крім передачі знань та умінь, є також формування особистості професіонала в процесі навчання, сприяння його самоідентифікації з обраною професією. У професійній підготовці особлива увага приділяється здобуттю таких професійних компетенцій як уміння організовувати міжнародні переговори, робочі зустрічі, підготовку відповідних проектів документів; вмінні збирати та аналізувати інформацію в країні перебування іноземними мовами тощо. При розробці власної освітньої програми позначаються додаткові професійні компетенції, які враховуються під час підготовки фахівців міжнародного профілю: навички підготовки та ведення переговорів, у тому числі у багатомовному середовищі; вміння вести діалог, ділове листування та переговори іноземною мовою та інші.

У четвертому питанні потрібно розкрити історію становлення та розвитку кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧНУ ім. Петра могили.

Студентам в нагоді стане офіційна сторінка кафедри на сайті університету (<https://chmnu.edu.ua/kafedra-mizhnarodnih-vidnosin-ta-zovnishnoyi-politiki/>)

Питання для контролю і самоконтролю

1. Визначте функції і структуру класичного університету
2. Охарактеризуйте структуру державного регулювання системи вищої освіти України
3. Сформулюйте основні напрямки реформування вищої освіти України в контексті європейського процесу

4. Надайте характеристику стандартів вищої світи галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

5. Висвітліть основні етапи розвитку кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧНУ ім. Петра Могили.

Література

1. Гуменюк Б.І. Політологія міжнародних відносин. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29424/Gumeniuk.pdf?sequence=1>.

2. Дорош Л. О. Вступ до спеціальності «Міжнародні відносини» : навч. посібник / Л. О. Дорош, Ю. Я. Тишкун, Я. Б. Турчин. Львів : Вид.-во львівської політехніки, 2013. 176 с.

3. Шергін С. Політологія міжнародних відносин. Центр навчальної літератури. 2019. 400 с.

4. Стандарти вищої освіти спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>

Тема 2:

Поняття, принципи та сутність академічної доброчесності. Нормативно-правове забезпечення дотримання академічної доброчесності у ЗВО України (2 год.)

План:

1. Академічна доброчесність як міждисциплінарна категорія.
2. Фундаментальні цінності та принципи академічної доброчесності.
3. Сутність поняття академічної доброчесності. Складові поняття академічної доброчесності.
4. Академічна доброчесність у студентському середовищі.
5. Нормативно-правові акти в сфері дотримання академічної доброчесності, їх система.

Методичні поради

При розкритті змісту *першого питання* необхідно виходити з того, що визначення поняття «академічна доброчесність» закріплено ст. 42 Закону України «Про освіту»: «Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають

керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень». Норми аналогічного змісту містяться і в Законі України «Про вищу освіту» у контексті дотримання цих принципів всіма сторонами освітнього процесу.

Розглядаючи *друге питання* слід розкрити у структурованому вигляді фундаментальні цінності та принципи академічної доброчесності. Перш за все потрібно виходити з того, що Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI) визначає академічну доброчесність як дотримання п'яти засадничих цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності. Далі необхідно відзначити відображення цих принципів у Кодексі академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Логічними продовженням чого буде розкриття фундаментальних цінностей та принципів академічної доброчесності в Статуті та Положенні про академічну доброчесність ЧНУ ім. Петра Могили.

Розкриваючи *третє питання* щодо сутності поняття академічної доброчесності та складових поняття академічної доброчесності необхідно виходити з того, що академічна доброчесність — сукупність цінностей та принципів, що розвивають особисту доброчесність у навчанні та оцінюванні. Також може трактуватися як гідна поведінка під час виконання письмових контрольних робіт, іспитів, есе, досліджень, презентацій. Академічна нечесність негативно впливає формування особистості.

Розкриваючи зміст четвертого питання потрібно висвітлити етичні принципи вищої школи, цінності, що лежать в основі її наукової та освітньої діяльності, принципи та правила взаємовідносин в кожному навчальному закладі, у викладацьких колективах, у взаємостосунках зі студентами а це є основою здатності академічної корпорації до дієвої саморегуляції та спроможності задовольнити запит суспільства. Потрібно підкреслити важливість дотримання студентами принципів академічної доброчесності, а також негативні наслідки недотримання даних принципів.

П'яте питання включає в себе характеристику системи нормативно-правових актів в сфері дотримання академічної доброчесності, а саме: Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (Постанова КМУ від 17.11.2021 №1197), Порядку присудження ступеня доктора філософії (Постанова КМУ від 12.01.2022 № 44).

Питання для контролю і самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття академічна доброчесність
2. Поясніть основні принципи академічної доброчесності
3. Охарактеризуйте юридичну базу, що регулює сферу академічної доброчесності
4. На прикладі Положення про академічну доброчесність ЧНУ ім. Петра Могили визначте необхідність дотримання принципів академічної доброчесності всіма сторонами освітнього процесу.

Література

1. Закон України Про освіту URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України Про вищу освіту URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
4. Академічна доброчесність: навчально-методичний посібник / упоряд.: Р. Є. Еннан, С. В. Мазуренко. Одеса, 2022. 48 с. URL : <https://doi.org/10.32837/11300.27677>
5. Слободянюк О. М. Формування системи забезпечення академічної доброчесності в університетах США: вивчення позитивного досвіду [Електронний ресурс] / О. М. Слободянюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2021. – Вип. 81. – С. 197-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2021_81_42
6. Академічна доброчесність у вищій освіті: прояви та мотиваційні чинники [Електронний ресурс] / З. В. Стежко, Н. С. Шалімова, І. І. Андрощук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2022. – № 3. – С. 7-15. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2022_3_3

Тема 3

Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти (2 год.)

План:

1. Науковий та освітній процеси в університеті: нормативне забезпечення, відкритість, конкурентність, результативність.
2. Базові засади наукового та освітнього процесу в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту».
3. Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей.
4. Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права.

Методичні поради

Підготовка до *першого питання* передбачає розуміння освітнього та наукового процесу в ЗВО як пряму формування компетентної особистості, спрямованої на прогресивний розвиток, мотивованої до «освіти протягом усього життя», що є цільовим орієнтиром сучасної освіти, одним із інструментів реалізації якого має стати компетентнісний підхід до результатів освіти.

Виходячи з цього необхідно проаналізувати загальноукраїнське законодавче забезпечення освітнього процесу, а саме Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», стандарти вищої освіти спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Окремим аспектом підготовки є аналіз внутрішньоуніверситетських положень: «Положення про організацію освітнього процесу», «Положення про порядок та умови обрання здобувачами вищої освіти дисциплін за вибором», «Положення про рейтингову систему оцінювання результатів навчання здобувачів», «Положення про проведення практики в ЧНУ ім. Петра Могили», «Положення про атестацію здобувачів вищої освіти», «Положення про реалізацію політики відкритої науки», «Положення про порядок і методику проведення заліків та екзаменів» тощо. (<https://chmnu.edu.ua/polozhennya-shhodo-navchalno-naukovoyi-ta-inshoyi-diyalnosti-universitetu/>)

Визначення базових засади наукового та освітнього процесу в законах України є *другим питанням* семінарського заняття. Студенти мають ознайомитись з цим аспектом висвітленим в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Корисним буде порівняти положення відповідних Законів України з загальноєвропейською практи-

кою з метою відповідності розвитку системи вищої освіти України європейським стандартам.

Розгляд *третього питання* ґрунтується на ст. 42 п. 2 Закону України «Про освіту»: «Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання». Також необхідно звернути увагу на правильне оформлення посилань згідно з державним стандартом України ДСТУ 8302:2015.

Підготовка до четвертого питання передбачає ознайомлення студентами з понятійно-категоріальним апаратом Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте нормативне забезпечення освітнього процесу в ЧНУ ім. Петра Могили крізь призму дотримання принципів академічної доброчесності
2. Чітко структуруйте базові засади наукового та освітнього процесу в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту».
3. Наведіть конкретні приклади правильного посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей.
4. Охарактеризуйте стан дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права в Україні (наведіть приклади).

Література

1. Закон України Про освіту URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України Про вищу освіту URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
4. Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>

5. ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=64411

6. Рускуліс Л. Академічна доброчесність: навч-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2022. 86 с. URL : <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/3428>

Тема 4

Архітектура науки про міжнародні відносини. Міжнародні відносини як суспільний феномен (2 год.)

План:

1. Структура дослідження МВ.
2. Методологічні принципи та методи досліджень міжнародних відносин.
3. Основні підходи до розуміння понять «міжнародні відносини», «міжнародна політика» та «світова політика».
4. Характерні ознаки міжнародних відносин.
5. Типи та рівні міжнародних відносин.

Методичні поради

Під час підготовки *першого питання* потрібно зосередити увагу на тому, що міжнародні відносини – це настільки складна, різноспрямована та багатоаспектна сфера людської діяльності, що дати їм універсальне визначення непросто. Є широкі та вузькі підходи до розуміння сутності сучасних міжнародних відносин, які в даний час охоплюють весь світ та об'єднують безліч учасників з різними інтересами та ресурсами для їх реалізації. Одні дослідники зводять міжнародні відносини до взаємодії між державами, їх блоками та міжнародними організаціями, максимально наближаючи розуміння міжнародних відносин до сфери застосування міжнародного публічного (міждержавного) права. Інші розглядають як міжнародні відносини між різними етнічними, конфесійними та соціокультурними групами всередині держав і навіть їхніх регіонів, пояснюючи їх специфіку та динаміку глобальними цивілізаційними відмінностями. Треті декларують виключно непередбачуваний та хаотичний характер міжнародних відносин, заперечують можливість їхнього наукового пізнання та закликають до вивчення дій та мотивацій окремих суб'єктів: від держав до індивідів. Разом з тим, цілком можливо визначити базові характеристики сучасних міжнарод-

них відносин, які дозволять скласти уявлення про їхню сутність, необхідне для подальшого виявлення їх ключових закономірностей та структурних особливостей. Таким чином, міжнародні відносини: 1) є однією з форм соціальних (суспільних) відносин, тобто відносин між людьми, які можуть об'єднуватися в групи та взаємодіяти у соціумі (суспільстві). Формою організації є держава; 2) мають наднаціональний (глобальний) характер і охоплюють усі без винятку території та об'єкти, де можуть проживати люди (у тому числі наукові полярні станції та бази різних країн в Антарктиді та Міжнародну космічну станцію на навколосеземній орбіті, де працює багатонаціональний екіпаж); 3) включають не лише держави, а й інших учасників, інтереси яких не можуть бути реалізовані в рамках окремого соціуму (суспільства) та вимагають політичної, економічної чи іншої взаємодії на наднаціональному (глобальному) рівні.

Друге питання присвячено специфіці методологічних принципів та методів дослідження міжнародних відносин. Міжнародно-політична наука вивчає весь комплекс міжнародних відносин з метою виявлення та всебічної характеристики ключових закономірностей та особливостей їх еволюції в різні періоди, а також визначення характеру та динаміки їх розвитку на сучасному етапі та в найближчому майбутньому. Вивчення міжнародних відносин спирається на низку базових принципів, що визначають теоретико-методологічні підходи та напрямки вирішення окремих дослідницьких завдань, що стоять перед дослідниками. До таких завдань належать, наприклад, виявлення основних етапів та характерних рис розвитку двосторонніх відносин або порівняльний аналіз підходів кількох держав до врегулювання будь-якого регіонального конфлікту. У сучасній науці виділяють три базові принципи: системний, стратегічний і прогностичний. Системний принцип має на увазі цілісне розуміння міжнародних відносин як єдиної системи, кожен елемент якої тісно пов'язаний з іншими та залежить від них. Подібне розуміння дозволяє охарактеризувати стан системи міжнародних відносин на тому чи іншому етапі розвитку, розкрити ключові характеристики, виявити регіональні підсистеми, а також визначити ступінь впливу різних внутрішніх та зовнішніх факторів на її функціонування. Стратегічний принцип дозволяє розглянути ключові міжнародні події, явища та процеси в динаміці, проаналізувати довгострокові стійкі закономірності та тенденції їх розвитку, охарактеризувати еволюцію глобальної системи міжнародних відносин та її регіональних підсистем, виділити періоди та основні етапи. Прогностичний принцип орієнтований на розгорнутий прогноз щодо подальшого розвитку системи міжнародних відносин в цілому, регіональних підсистем, зовніш-

ньої політики різних держав, діяльності недержавних суб'єктів, стану міжнародної безпеки.

Даючи відповідь на *третє питання* потрібно враховувати, те, що поняття «*міжнародні відносини*» та «*світова політика*» часто вживаються як синоніми. Проте з-поміж них слід провести розмежування. Міжнародні відносини охоплюють комплекс взаємодії різних соціальних суб'єктів на наднаціональному (глобальному) рівні. Світова політика передбачає передусім політичний рівень цієї взаємодії за участю держав, їх коаліцій, спілок і блоків, міжнародних міжурядових організацій, а також інших учасників міжнародних відносин, які здатні впливати на забезпечення міжнародної та регіональної безпеки, виникнення, динаміку та врегулювання міжнародних конфліктів, інтеграційні та дезінтеграційні процеси. При вивченні міжнародних відносин широко використовується поняття «зовнішня політика». Під ним мається на увазі найважливіший напрямок державної політики, спрямований на представництво та захист інтересів держави за кордоном у ході взаємодії з іншими учасниками міжнародних відносин. Такими можуть виступати як держави, міжнародні організації та інші суб'єкти міжнародного права, і діючі поза його рамками структури. Підготовка до цього питання передбачає врахування того, що політика як сфера життєдіяльності суспільства має не лише національне, а й глобальний, світовий вимір. При цьому світова політика включає, з одного боку, сукупність існуючих у країнах світу владних відносин і внутрішньополітичну діяльність держав, а з іншого боку, зовнішньополітичну діяльність держав, діяльність створюваних ними міжнародних організацій і сукупність політичних, що складаються між ними, відносин. Таким чином, в рамках світової політики в якості її найважливішого компонента виділяється відносно самостійна сфера *міжнародної політики*. Відповідно, сукупність послідовних дій держав та інших суб'єктів політики, хід розвитку політичних подій, явищ і змін у світі в цілому утворюють світовий політичний процес, а політичні дії, події та зміни у сфері міжнародної політики - міжнародний політичний процес.

Четверте питання присвячено визначенню характерних рис міжнародних відносин. Готуючись до нього, потрібно акцентувати увагу на тому, що міжнародні відносини - це сукупність економічних, політичних, правових, ідеологічних, дипломатичних, військових, культурних та інших зв'язків і взаємин між суб'єктами, що діють на світовій арені. На думку відомого французького соціолога Р. Арона: «Міжнародні відносини – це відносини між політичними одиницями». Таким чином, для нього міжнародні відносини — це насамперед взаємодія між державами чи «дипломатом» та «солдатом». На думку американ-

ського політолога Дж. Розенау, символічними суб'єктами міжнародних відносин є турист і терорист. Особлива ж природа міжнародних відносин може бути визначена наступним чином: - міжнародні відносини мають анархічний характер та відрізняються великою невизначеністю у зв'язку з відсутністю єдиного центра прийняття рішень. У результаті кожен учасник міжнародних відносин змушений робити кроки, виходячи зі складно прогнозованої поведінки інших учасників; - на думку французького дослідника М. Мерля, міжнародні відносини — це «сукупність угод і потоків, які перетинають кордони, або мають тенденцію до перетину кордонів»; міжнародні відносини - об'єктивно-суб'єктивна реальність, яка залежить від людської свідомості.

П'яте питання передбачає класифікацію міжнародних відносин як явища за типами та рівнями. Відповідаючи на це питання потрібно чітко структурувати: **види міжнародних відносин**. Виділяють такі види міжнародних відносин, кожен із яких має свою структуру, функції, свій процес розвитку: політичні – грають чільну роль, оскільки синтезують, детермінують й інші види відносин. Політичні відносини знаходять своє вираження у реальній політичній діяльності елементів політичної системи, передусім держави. Вони гарантують безпеку та створюють умови для розвитку всіх інших відносин; економічні та науково-технічні. Зовнішня політика спрямовано, зазвичай, на захист економічних відносин, які впливають на формування світового ринку, міжнародного поділу праці. Стан економічних відносин багато в чому визначається рівнем розвитку та продуктивних сил держав, різними моделями економіки, наявністю природних ресурсів та іншими секторами; ідеологічні відносини – відносно самостійна частина політичних відносин. Роль та значення ідеологічних відносин змінюється залежно від зміни ролі ідеології у суспільстві. Але характерна загальна тенденція – до зростання ролі ідеології, отже, і ідеологічних відносин; міжнародно-правові відносини – передбачають регулювання взаємовідносин учасників міжнародного спілкування правовими нормами та правилами, про які ці учасники домовилися. Міжнародно-правовий механізм дозволяє учасникам захистити свої інтереси, розвивати взаємини, запобігати конфліктам, вирішувати спірні питання, підтримувати мир та безпеку на користь усіх народів; військово-стратегічні відносини, до яких належить широка сфера специфічних суспільних, міжнародних відносин, так чи інакше пов'язаних з прямим чи опосередкованим створенням, нарощуванням, перерозподілом військової сили.

Рівні міжнародних відносин

Міжнародні відносини розгортаються і існують на різних масштабних рівнях (по вертикалі) і виявляються у різних групових рівнях (по горизонталі).

По вертикалі – масштабні рівні: глобальні міжнародні відносини – це відносини між системами держав, найбільшими державами і які відображають світовий політичний процес загалом; регіональні (суб-регіональні) відносини – це відносини між державами певного політичного регіону в усіх галузях життєдіяльності суспільства, що мають більш конкретні прояви та мають багатосторонній характер.

По горизонталі – групові рівні: групові (коаліційні, міжкоаліційні) відносини. Вони реалізуються через взаємини груп країн, міжнародних організацій тощо; двосторонні відносини. Це найпоширеніша форма міжнародних відносин між державами та організаціями.

Для кожного з цих рівнів у системі міжнародних відносин характерна наявність спільних рис та специфічних відмінностей, які підпорядковуються загальним та приватним закономірностям. Тут доцільно виділити відносини всередині одного рівня та відносини між різними рівнями по вертикалі та по горизонталі, накладаючи їх один на одного.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Розкрийте зміст підходів до визначення поняття «міжнародні відносини»
2. Охарактеризуйте основні методологічні принципи науки про міжнародні відносини
3. Визначте відмінності між поняттями «***міжнародні відносини***» «***світова політика***», «***міжнародна політика***».
4. Дайте характеристику визначальних рис міжнародних відносин
5. Проаналізуйте за відповідними критеріями види та рівні міжнародних відносин.

Література

1. Теорія міжнародних відносин: навчальний посібник / Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 176 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/teoriya_mignarodnih_vidnosin_compressed.pdf
2. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2022. 472 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_miznarodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1

3. Гнасевич Н. В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Теорія міжнародних відносин» Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет ННІМЕВ ім. Б. Гаврилишина, 2018 163 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/32234/1/%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf>

4. Вступ до фаху «Міжнародні відносини». Методичні рекомендації для практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини» за спеціальністю Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії денної та заочної форми навчання. / Світлана Вовк, Олексій Алтухов, Марина Русанова ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Полтава: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024 39 с. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10191/%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%20%D0%B4%D0%BE%20%D1%84%D0%B0%D1%85%D1%83%20_%D0%9C%D0%92.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Дорош Л. О. Вступ до спеціальності «Міжнародні відносини» : навч. посібник / Л. О. Дорош, Ю. Я. Тишкун, Я. Б. Турчин. Львів : Вид.-во Львівської політехніки, 2013. 176 с.

Тема 5.1. Міжнародна система (4 год.)

План:

1. Сутність міжнародної системи. Підходи до визначення.
2. Структура міжнародної системи.
3. Історичні типи міжнародної системи (загальна характеристика).

Методичні поради

Розгляд *першого питання* семінарського заняття передбачає наголос на тому що система міжнародних відносин – ключове поняття, яке визначає рамки предметного поля дослідження науки про міжнародні відносини.

На відміну від більшості систем у природничих та багатьох гуманітарних науках система міжнародних відносин є відкритою. Рішення про включення або виключення з неї різних елементів приймають самі

вчені-міжнародники, які виділяють об'єкт та позначають проблемне поле досліджень, виходячи з поставлених цілей та завдань.

У центрі вивчення завжди знаходиться сукупність закономірностей, тенденцій та особливостей розвитку відносин між найбільшими світовими державами, іншими державами, їхніми союзами та блоками, провідними міжнародними організаціями. Такий вузький підхід до визначення системи характерний насамперед для представників різних напрямів школи політичного реалізму, для яких міжнародні відносини ототожнюються із взаємодією держав, що спираються на свою міць і використовують норми та інститути міжнародного права, а також міжнародні організації для просування власних зовнішньополітичних інтересів та цілей.

Розуміння міжнародних відносин як міждержавних є типовим для досліджень зовнішньої політики окремих держав або їх коаліцій, проблем міжнародної та регіональної безпеки, оцінки військово-політичного та економічного потенціалу держав, визначення ризиків та загроз для їх розвитку. Напрямок історії міжнародних відносин як вивчення військових конфліктів, їх передумов і наслідків також тягнє до вузького розуміння системи міжнародних відносин як взаємодії держав.

Більш широкий підхід до визначення системи міжнародних відносин пропонують представники ліберальної школи, які об'єднують у системі міжнародних відносин весь спектр взаємодії їхніх державних та недержавних учасників, включаючи корпорації та фірми, діяльність яких у другій половині XX ст. набула транснаціонального характеру. Виходячи зі сказаного, система охоплюватиме не лише світову політику, а й світову економіку, а також значний сегмент діяльності громадських об'єднань та політичних партій, яка виходить за межі окремих держав та стає міжнародною.

Зазначений підхід до визначення системи міжнародних відносин можна зустріти у дослідженнях, присвячених актуальним проблемам інтеграції у різних регіонах світу (насамперед формуванню та функціонуванню ЄС). Крім того, він присутній у роботах провідних юристів-міжнародників, що спеціалізуються у сферах міжнародного гуманітарного права, прав людини та європейського права. Сучасні тенденції глобалізації, міжнародного поділу праці, діяльності транснаціональних корпорацій та банків, міжнародної торгівлі та фінансів також неможливо розглянути без опори на широке розуміння системи міжнародних відносин, у рамках якої тісно переплетені світова політика та світова економіка.

Ще ширше розуміння системи є у роботах представників неklasичних теорій міжнародних відносин. Так, прихильники різних напрямків неомарксистської школи розглядають як найважливіший елемент міжнародних відносин політичне протистояння між прогресивними (ліви-ми) та консервативними (правими) групами, яке, за їхньою оцінкою, на початку ХХІ ст. набуло глобального характеру та охопило всі країни. Ще одним загальносвітовим конфліктом, на думку неомарксистів, є дискримінація багатими країнами Півночі бідного Півдня, основа якої була закладена ще в епоху Великих географічних відкриттів, сформу-валася в період колоніалізму і продовжила процвітати в сучасній гло-бальній економіці, яка лише закріпила країнову нерівність.

Якщо неомарксистичні включають у систему міжнародних відносин глобальні соціальні протиріччя та конфлікти, то конструктивісти роз-ширюють її розуміння за рахунок культурних відмінностей, етнічних та конфесійних особливостей окремих країн та їх регіонів. Вони праг-нуть простежити взаємозв'язок політичних, соціальних та культурних факторів, що визначають характер міжнародних відносин як у глоба-льному масштабі, так і в окремих регіонах світу.

Неklasичний і досить широкий підхід до розуміння системи найча-стіше зустрічається в дослідженнях етноконфесійної ситуації в різних країнах, визначенні довгострокових передумов міжнародних конфлік-тів, розкритті глобальних трендів розвитку світової політики та еконо-міки, виявленні ролі різних ідеологій та масових соціальних рухів в еволюції системи міжнародних відносин наприкінці ХVІІІ – на почат-ку ХХІ.

Разом з тим і у вузькому, і в широкому розумінні система, що розг-лядається, має низку невід'ємних характеристик, які визначають сут-ність міжнародних відносин як соціальної взаємодії на наддержавному рівні.

По-перше, система міжнародних відносин є динамічною. Вона без-перервно еволюціонує та трансформується, охоплює нові елементи та виключає застарілі. Так, ключовим фактором розвитку провідної регі-ональної підсистеми міжнародних відносин у Середні віки та на поча-тку Нового часу – європейської – виступав конфесійний фактор, який визначав конфігурацію відносин між країнами Європи. У другій поло-вині ХVІІ – ХVІІІ ст. він поступово втратив своє значення, поступив-шись місцем ідеологічному протистоянню, яке почалося в епоху Вели-кої французької революції і припинилося лише з закінченням холодної війни наприкінці ХХ ст., хоча багато дослідників вважають, що воно продовжується в рамках протистояння ліберальних демократій та ав-тократичних держав.

По-друге, система міжнародних відносин є відкритою, тобто здатною залучати нових учасників. Якщо членами Ліги Націй, яка існувала у 1920–1946 роках було менше 60 держав, то сьогодні кількість держав-членів ООН наближається до 200, не кажучи вже про безпрецедентне зростання кількості недержавних учасників у другій половині ХХ ст.

По-третє, система міжнародних відносин є ієрархічною, оскільки потенціал її окремих елементів постійно змінюється, що визначає характер їхньої взаємодії.

У *другому питанні* доцільно почати розгляд з того, що саме політичний реалізм став основою таких широко відомих понять як біполярна, мультиполярна, рівноважна та імперська міжнародні системи. Виходячи саме з такого розуміння, представив свою відому типологію міжнародних систем американський професор політичних наук, фахівець із міжнародних відносин, геополітик М. Каплан. Вона включає шість типів систем, більшість яких (за винятком двох) має гіпотетичний, апріорний характер: перший тип - це «система одиничного вето», другий тип – «система балансу сил», третій тип – «гнучка біполярна система», четвертий тип – «жорстка біполярна система», п'ятий тип – «універсальна система», шостий тип – «ієрархічна система». Розкриваючи це питання доцільним буде ґрунтуватись на тезі, що стан структури міжнародної системи є показником її стійкості та змін стабільності та «революційності», співробітництва та конфліктності в рамках системи; саме в ній виражаються закони функціонування та трансформації системи. Саме тому, в роботах, присвячених дослідженню міжнародних систем, аналізу цього стану приділяється першорядна увага. Логіка відповіді на це питання також передбачає розгляд типологій структури міжнародних систем провідних західних вчених, зокрема дослідника міжнародних відносин, професора Женевського університету Ф.Брайара і доктора політичних наук Вільного університету Брюсселя, професора Женевського інституту міжнародних відносин та розвитку М.Р. Джалілі. Об'єктом досліджень виступають також стабільні та нестабільні (революційні, за визначенням американського політолога, професора Гарвардського університету С. Хоффманна), конфліктні та кооперативні, відкриті та закриті міжнародні системи. Британський вчений М. Ніколсон як критерії типології деяких видів систем виділяє випадковість і детермінованість, щоб підкреслити специфіку соціальних (у тому числі і міжнародних) систем.

Відповідь на *третьє питання* починається з короткого огляду стану системності в міжнародних відносинах до 30-літньої війни 1618 – 1648 рр. Новий історичний тип системи міжнародних відносин, встановле-

ний за підсумками Тридцятилітньої війни, отримав найменування Вестфальського. Найбільш істотною та значущою характеристикою Вестфальської системи міжнародних відносин стало закріплення суверенних держав як головних учасників (суб'єктів) міжнародних відносин. Сукупність їхніх інтересів та зовнішньополітичних дій створювала середовище міжнародних відносин, яке могло еволюціонувати від балансу сил до збройного конфлікту у разі його порушення до нового балансу сил за підсумками такого конфлікту.

Викликом, який поклав кінець існуванню Вестфальської системи міжнародних відносин, стала Велика французька революція і наступні за нею 25 років безперервних воєн, які торкнулися не тільки Європи, а й Нового Світу і змусили великі держави шукати інший формат організації світового порядку.

Новий тип міжнародних відносин, встановлений під час Віденського конгресу 1815 р. , покликаного виробити як умови мирного договору з Францією, так й принципи повоєнного світового порядку, отримав найменування Віденського. У його основі мав лежати консенсус п'яти великих держав, до яких увійшли Великої Британія, Російської імперії, Австрія, Пруссія і навіть Франція, що програла війну, але економічний і військово-стратегічний потенціал якої ігнорувати було неможливо. Пентархія (влада п'яти) великих держав була покинана гарантувати мир і стабільність у Європі та придушувати будь-які революційні вогнища, які можуть призвести до нових революцій за прикладом французької. Не допустити повторення «Великої війни», як називали Першу світову війну сучасники, прагнули учасники Версальської конференції, покликаній виробити умови миру з Німеччиною, та серії інших міжнародних конференцій, скликаних для вироблення загальних норм та принципів побудови нового типу системи міжнародних відносин. Нову систему було названо Версальсько-Вашингтонською, за місцем проведення двох найважливіших повоєнних конференцій. Зазначеній системі міжнародних відносин судилося стати самою нестійкою та короткочасною. Вона припинила існування вже через 20 років, коли весь світ виявився у стані нової глобальної війни. В її основі лежала гегемонія держав-переможниць: Великої Британії та Франції, які максимально послабили Німеччину, набули нових колоніальних володінь та залежних територій. США, у свою чергу, незважаючи на всі зусилля президента В. Вільсона, віддали перевагу продовженню політики ізоляціонізму. З часом, реваншистські амбіції Німеччини, Італії та Японії вже неможливо було стримати за допомогою зусиль першої універсальної міжнародної організації – Ліги Націй, як і задовольнити агресорів відповідними поступками. Крок за кроком були анулювали встано-

влені Великою Британією та Францією принципи організації нового світового порядку. Результатом цих процесів став початок Другої світової війни. В основі Ялтинсько-Потсдамської системи, яка була названа на честь двох міжнародних конференцій, що проходили в лютому та липні – серпні 1945 р. відповідно і заклали принципи післявоєнного світоустрою, лежав баланс сил у ході майже півстолітнього глобального суперництва двох наддержав: США та СРСР. Така конфігурація отримала також найменування біполярної. Суперництво наддержав перемістилося в різні сфери, позначивши сутність такого феномену в історії міжнародних відносин, як холодна війна, яка тривала до розпаду СРСР. По-перше, загострилася ідеологічна боротьба, яка йшла всередині кожного блоку за вплив на настрій населення окремих країн. По-друге, посилювалося значення регіональних та локальних конфліктів, протиборчі сили в яких відразу ж намагалися заручитися підтримкою однієї з наддержав та отримати від неї, як правило, безоплатну військову та фінансову допомогу. По-третє, значно зросла роль економічного суперництва, оскільки від обсягу та темпів зростання національних економік претендентів на глобальну гегемонію тепер залежала можливість не лише утримувати та постійно переоснащувати сучасні збройні сили, а й підтримувати союзників у всьому світі. По-четверте, найбільш значущі досягнення у сфері науки і техніки, культури та освіти трактувалися у контексті ідеологічного протистояння та технологічного суперництва. По-п'яте, в умовах фактичної неможливості перемогти у відкритому воєнному протистоянні вирішальну роль у результаті холодної війни відіграла внутрішня стабільність і гомогенність суспільств у провідних державах-конкурентах. Послаблення Радянського Союзу у другій половині 1980-х років та його розпад у 1991 р. завершили біполярний Ялтинсько-Потсдамський період функціонування системи міжнародних відносин.

Проблема формування сучасної системи міжнародних відносин на пряму пов'язана зі станом турбуленції самої системи міжнародних відносин, що особливо посилювався після розв'язання росією агресії проти України.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття системи міжнародних відносин та надайте її основні характеристики.
2. Визначте підсистеми міжнародних відносин та їх класифікацію. Регіональні підсистеми: основні параметри
3. Структуруйте передумови формування єдиної системи міжнародних відносин.

4. В чому полягають характерні риси еволюції системи міжнародних відносин?

5. В чому полягають проблеми формування нової системи міжнародних відносин у XXI ст.?

Тема 5.2. Міжнародна система (4 год.)

План:

1. Етапи розвитку міжнародної системи:
 - довестфальський;
 - Вестфальська система МВ;
 - Віденська система МВ;
 - Версальсько-Вашингтонська система МВ;
 - Ялтинсько-Потсдамська система МВ;
 - постбіполярна система МВ.
2. Трансформація міжнародної системи. Підходи до розуміння сутності сучасної міжнародної системи.

Методичні поради

Детальний аналіз історичних типів систем міжнародних відносин становлять зміст *першого питання*. Слід зазначити, що до середини XVII в. міжнародні відносини характеризувались роз'єднаністю їхніх учасників, безсистемністю міжнародних взаємодій, головним проявом яких виступали збройні конфлікти або тривалі війни. У ранні періоди історичними регіонами в світі були Стародавній Єгипет, Перська імперія, держава Олександра Македонського, Римська імперія, Візантійська імперія, імперія Карла Великого, імперія Чингізхана, Османська імперія, Священна Римська імперія тощо. Всі вони були орієнтовані на встановлення свого одноосібного панування, побудову однополярного світу. У середні віки своє панування над народами і державами намагалася встановити католицька церква на чолі з папським престолом. Міжнародні відносини мали анархічний характер і вирізнялися великою невизначеністю. У результаті, кожен учасник міжнародних відносин був змушений робити певні дії, виходячи з непередбачуваної поведінки інших учасників, що призводило до відкритих конфліктів. Характеризуючи Вестфальську систему потрібно чітко артикулювати умови які сприяли її становленню, еволюції та кризі, і як наслідок – розпаду. Вестфальський мир – це два мирні договори, що ознаменували закінчення Тридцятилітньої війни (1618-1648 рр.), підписані між

головними державами-учасниками в німецьких містах Мюнстері (Священна Римська імперія німецької нації та Франція). І у Оснабрюці (Священна Римська імперія німецької нації та Швеція й протестанські німецькі князівства). Процес підписання договору від дня відкриття конгресу зайняв 4 роки, і за його підсумками головними бенефіціарами стали Франція та Швеція.

Територіальні зміни були значними: Франції вдалося отримати стратегічно важливі Верхній і Нижній Ельзас, а Швеція придбала німецьке узбережжя Балтійського моря, що перетворило Балтику на «Шведське озеро».

Серед німецьких князівств значну вигоду зміг здобути насамперед Бранденбург, який розширив свої території у північно-східній Німеччині за рахунок католицьких сусідів.

Основні засади Вестфальської системи міжнародних відносин

1. Принцип національного суверенітету, що передбачав володіння державою повної влади на своїй території і самостійне визначення внутрішньої і зовнішньої політики. У договорах цей принцип був закріплений фразою «Чия земля – того і віра».

2. Верховенство національних інтересів, за якими вибудовувалися відносини між державами і формувалися компромісні рішення.

3. Зовнішня політика була відокремлена від внутрішньої.

4. Рівноправність суверенних держав: відтепер будь-який правитель незалежної держави дорівнював будь-якому іншому правителю незалежної держави незалежно від титулу (імператор, король, князь, єпископ тощо).

5. Деідеологізація міжнародних відносин - Вестфальський мир зріняв у правах католиків і протестантів, і в результаті Тридцятирічна війна стала останньою релігійною війною в історії Європи.

6. Початок розбудови балансу сил у Європі.

Надмірне посилення Франції та Швеції і ослаблення Священної Римської Імперії привели до ряду агресивних воєн, ведених Францією та Швецією, проте інші європейські держави, зуміли об'єднатися проти агресорів і до початку XVIII ст. стримати амбіції Парижа і Стокгольма в ході війни за іспанську спадщину та Північної війни 1700-1721 рр. Загалом завдяки принципам, закладеним у Вестфальському мирі, за 18 ст. трапилася лише одна велика загальноєвропейська війна – Семирічна 1756-1763 рр., яка, проте, за своїми масштабами була далекою від руйнівної Тридцятирічної війни.

Однак події Великої Французької революції та наступні Револьюційні війни поклали кінець даній системі.

Віденська система. «Європейський концентр».

Віденська система міжнародних відносин склалася за результатами роботи Віденського конгресу (1814-1815 рр.), покликаного виробити нові принципи устрою європейського світу після закінчення Револьюційних і Наполеонівських воєн.

Цілі сторін:

Пруссія суперничала з Австрією за лідерство у справі об'єднання Німеччини і претендувала на землі німецьких союзників Наполеона.

Росія претендувала на польські землі, де під час наполеонівського панування було створено маріонеткову державу Велике Герцогство Варшавське. Також, вона вимагала від інших країн визнання законності приєднання до неї в 1809 р. Фінляндії та в 1812 р. - Бессарабії.

Австрія, яка втратила в ході наполеонівських воєн верховенство у Священній Римській Імперії та вплив у північній Італії та південній Німеччині, прагнула повернути втрачені позиції і не допустити подальшого посилення Пруссії.

Велика Британія не претендувала на європейські території. Британія прагнула побудувати у Європі збалансовану систему, де кожна велика держава буде у конфлікті зі своїми сусідами, але жодна країна зможе перемогти всіх своїх ворогів. Таким чином, Лондон розраховував з одного боку не допустити появу нової континентальної наддержави, якій, подібно до Наполеона, буде під силу «перейти» Ла-Манш, а з іншого – ув'язати держави Європи в протистоянні на континенті, що завадить їм займатися колоніальним поділом решти світу.

Кордони держав за результатами роботи Віденського конгресу.

1. Розділ Герцогства Варшавського між Росією, якій відійшла його більша частина, Пруссією та Австрією.

2. Передача територій німецьких союзників Наполеона Пруссії.

3. Відмова від відновлення ліквідованої Наполеоном в 1806 Священної Римської Імперії. «Медіатизація» Німеччини – збільшення держав у Німеччині та скорочення їх кількості більш ніж у 10 разів – з 300 до 25.

4. Нідерландське королівство приєднує себе Бельгію і Люксембург.

5. Австрія отримує Венецію та Ломбардію.

6. Відновлення Франції у статусі Великої держави та у дореволюційних межах.

На Віденському конгресі було вирішено утворити в межах Священної Римської імперії нову конфедерацію під назвою Німецький союз. Якщо у Священній Римській імперії формально відносини між главою (імператором) і членами Імперії (територіальними князями) носили феодальний характер — імператор був сеньйором, а глави

окремих держав — його васалами, — то в Німецькому союзі відносини між членами конфедерації будувалися на основі рівноправного договору. У новий союз входила як Пруссія, так і Австрія.

Новий міжнародний порядок, заснований на Віденському конгресі, був ні чим іншим, як балансом сил основних держав. У цьому полягає одна з важливих причин його стійкості. Він зберігався у загальних рисах до середини 1860-х рр.

Але Віденський порядок ґрунтувався не лише на підтримці балансу сил у Європі, а й на так званому «європейському концерті». Це було відносно нове явище в історії міжнародних відносин. Так називали політику основних держав Європи, спрямовану на мирне вирішення протиріч між собою, на колективне вирішення всіх спірних проблем. Жодна з держав не прагнула доводити міжнародні протиріччя до війни. Усі спірні проблеми, що стосуються навіть третіх, малих країн, вони вирішували з урахуванням загальної домовленості між основними державами.

Це передбачало регулярний характер зустрічей глав урядів, монархів, міністрів, послів для обговорення всіх актуальних питань світової політики. Сторони перебували у постійному контакті одна з одною, детально з'ясовували позиції сторін, довго їх узгоджували, щоб зрештою дійти взаємоприйняттого компромісу. Ті країни, на які спирався новий порядок і від яких залежав «європейський концерт», від часу Віденського конгресу отримали неофіційну назву великих держав.

Віденський конгрес завершився у червні 1815 р. Але вже 14 (26) вересня того ж року монархи Росії, Пруссії та Австрії підписали договір про створення так званого Священного союзу. Як впливало з преамбули договору, він зобов'язував монархів «в ім'я Пресвятої та нероздільної Трійці» керуватися у своїх діях виключно «заповідями святої віри, любові, правди та миру». «Союзні правителі» оголошувалися об'єднаними узами «нерозривного братства». При цьому вони зобов'язалися захищати християнські цінності, народи і правителів від підступів революціонерів, атеїстів і лібералів, пообіцявши «принаймні і в будь-якому місці... надавати один одному сприяння, підкріплення та допомогу».

Створення Священного Союзу проголошувало і фіксувало розуміння принципу легітимізму як збереження будь-якою ціною феодально-абсолютистських порядків, у яких члени Союзу зобов'язалися допомагати одне одному у разі революційних подій. Відповідно до іншого розуміння цього принципу, легітимізм ставав по суті справи синонімом поняття європейської рівноваги.

Ось як сформулював цей принцип один із батьків-засновників системи міністр закордонних справ Франції Ш. Талейран у своєму звіті про підсумки Віденського конгресу: «Початки легітимності влади повинні бути освячені перш за все в інтересах народів, так як лише одні легітимні уряди міцні, а інші, спираючись тільки на силу, падають самі, як тільки позбавляються цієї підтримки, кінець яких неможливо передбачити... конгрес увінчає свої зусилля та замінить скороминущі союзи, плід скороминучих потреб і розрахунків, постійною системою спільних гарантій і загальної рівноваги... Відновлений в Європі порядок був би поставлений під захист всіх зацікавлених країн, які могли б які могли б... спільними зусиллями задушити в зародку всі спроби його порушення».

Конгреси священного союзу:

1818 – Аахен. Франція домоглася собі формальної рівноправності з країнами - гарантами нового європейського порядку – Великою Британією, Росією, Пруссією та Австрією.

Конгреси в Троппау-Лайбаху (1820-1821 рр.). Рішення про австрійську інтервенцію в Королівство обох Сицилій з метою відновлення при владі Фердинанда Бурбона.

Третій конгрес відбувся з 20 жовтня до 14 грудня 1822 р. у Вероні (на півночі Італії). Ухвалено рішення про інтервенцію в Іспанії з метою відновлення при владі Фердинанда VII.

Основні риси Віденської системи:

1. Розвиток міжнародних відносин залежав від дуже вузького кола - п'яти великих європейських держав. Взаємини Великої Британії, Франції, Пруссії (Німеччини), Росії, Австрії (Австро-Угорщини) визначали стан справ на світовій арені.

2. Інтереси всіх великих європейських держав, за винятком Великої Британії та Росії, були сконцентровані майже виключно на Європі, хоча в цей час відбувалася інтенсивна колонізація світу.

3. Однією із засад «європейського концерту» став принцип підтримки балансу сил. Відповідальність за підтримку внутрішньоєвропейського балансу покладалася на великі держави. «Ця відповідальність реалізовувалася через посередництво великої кількості конференцій для врегулювання проблем, що загрожують світу», - засновник теорії політичного реалізму в теорії міжнародних відносинах, професор Чиказького університету Г. Моргантау

4. Хоча анексії та контрибуції як і раніше були формами міжнародної практики, правителі великих держав вже не розглядали як реальну мету розчленування та ліквідацію будь-якої великої держави, що належить до «клубу обраних».

5. Система, створена у Відні, виявилася напрочуд стійкою і не допускала протягом ста років нової загальноєвропейської війни.

Версальсько-вашингтонська система

Версальсько-вашингтонська система міжнародних відносин була створена після закінчення Першої світової війни і існувала в період з 1919 по 1939 рр. Її основі були закладені Версальським мирним договором, а також угодами, укладеними на Паризькій (1919-1920 рр.) та Вашингтонській (1921-1922 рр.) конференціях. Проте статус-кво нового світового порядку виявився хитким і був порушений вже через 20 років.

Паризька конференція та створення Ліги Націй

Найважливішим завданням Паризької конференції було створення нової системи міжнародних відносин, що відображала співвідношення сил, що змінилося у світі після закінчення Першої світової війни. У її роботі взяли участь 27 держав, проте не були залучені країни, що прогнали – учасниці Четверного союзу, а також більша частина неєвропейських держав (наприклад, Китай та Єгипет) і Радянська Росія. Основну роль грали Велика Британія, Франція та США.

Президент США В. Вільсон пропонував відмовитися від принципу рівноваги як головного чинника міжнародної стабільності, замінивши його принципом колективної безпеки, заснованим на формальній рівності великих і малих держав та визнання права націй на самовизначення.

Найважливішим інструментом і гарантом підтримки нового міжнародного порядку мала стати постійно діюча міжнародна організація - Ліга Націй, у роботі над створенням якої президент США і бачив головне завдання Паризької конференції.

Країни-учасниці розробили Статут Ліги Націй, він передбачав і регламентував співпрацю держав у гуманітарних галузях, у сфері охорони здоров'я, трудовому законодавстві, у справі забезпечення свободи торгівлі, комунікацій, а також у питаннях торгівлі зброєю та опіумом у проблемних регіонах. Особливе місце у Статуті займала стаття 10. Вона містила принципи взаємних гарантій територіальної цілісності, суверенітету та колективної протидії агресії. Відповідно до 11-ї статті у разі виникнення війни або її загрози Ліга Націй повинна була вдатися до будь-яких засобів, здатних забезпечити мир.

Структура Ліги Націй

Насправді ж найважливішим політичним органом Ліги був її Рада. До неї повинні були увійти п'ять великих держав-переможниць (США, Франція, Велика Британія, Японія та Італія) як постійні члени, а також

чотири непостійні члени, що вибираються на трирічний термін з-поміж інших держав - учасниць Ліги.

Важливою фігурою в організаційній структурі Ліги Націй, що фактично керувала її повсякденною діяльністю, був Генеральний секретар. Надалі за угодою між Великою Британією та Францією цю посаду по черзі займали лише їхні представники. Таке становище цих двох держав, і так постійно представлених у Раді Ліги, давало широкі можливості щодо вигідних їм рішень.

Незважаючи на те, що США стали головним ініціатором створення Ліги, до її складу вони так і не увійшли – Конгрес, в якому були популярні ідеї продовження підтримки Доктрини Монро та самоізоляції не дозволив президенту В. Вільсону вступити до організації.

Версальський мирний договір

Текст мирного договору було представлено Німеччині після його розробки. Міністр закордонних справ Німеччини У. фон Брокдорф-Ранцау відкинув запропоновані умови мирного договору, заявивши, що від його країни по суті вимагають підписати собі смертний вирок.

У відповідь союзники пред'явили Німеччині ультиматум із погрозами відновити військові дії у разі її повторної відмови погодитися з вимогами переможців. У цій ситуації німецькі Національні збори після бурхливого обговорення ухвалили прийняти ультиматум.

Версальський договір, безумовно, мав репресивний характер і покладав всю провину у розв'язанні Першої світової війни на сторону, що програла. Такі його положення, як відкритий західний кордон, окупація на тривалий термін німецьких земель на Рейні, жорсткі і всеосяжні військові обмеження, економічний диктат переможців, репараційні платежі, розрив державної території на сході, не лише підірвали великодержавні позиції Німеччини, а й істотно утискали її державний суверенітет. Версальський договір, йшов врозріз з проголошеними переможцями демократичними принципами мирного врегулювання, натомість, у масовій свідомості німців став символом глибокої несправедливості та національного приниження, що сприяло формуванню радикально-націоналістичних та реваншистських настроїв в суспільстві.

Водночас умови Версальського договору стали результатом компромісу між провідними державами Антанти. Франції так і не вдалося переконати своїх союзників у необхідності повного ослаблення та розчленування Німецької держави. У Великій Британії та США свідомо прагнули зберегти основи для подальшого відновлення Німеччини як великої держави. І хоча в результаті Німеччина і була надзвичайно ослаблена і поставлена в дуже жорсткі політичні рамки, на європейсь-

кій карті її зберегли як одну з найбільших і принципово важливих величин.

Новий європейський порядок

Новий європейський порядок, створений переможцями після війни, отримав назву Версальської системи міжнародних відносин. Він суттєво відрізнявся від довоєнного, основою якого була рівновага у четвірці великих континентальних держав — Німеччини, Австро-Угорщини, Франції та Росії, тоді як Великій Британії належала роль балансиру. Війна та революції зруйнували цю політичну конструкцію, докорінно змінивши співвідношення сил у Європі. Німеччина була повалена. Припинила існування Австро-Угорщина. Росія, випавши з коаліції переможців, була охоплена революційною смутою. Радикально змінилася і політична мапа Європи. Розпад трьох імперій - Німецької, Російської та Австро-Угорської - призвів до появи на ній дев'яти нових держав - Австрії, Угорщини, Югославії, Польщі, Чехословаччини, Фінляндії, Латвії, Литви, Естонії.

Підбиваючи підсумки війни та приступаючи до створення нової європейської політичної системи, держави-переможниці не пішли шляхом відновлення континентальної рівноваги. Навпаки, нав'язані силою переможеним державам п'ять мирних договорів носили яскраво виражений репресивний характер і мали на меті закріпити франко-британське домінування в Європі на якомога триваліший період.

Цій же меті, по суті, були підпорядковані рішення Паризької конференції з територіально-державного устрою Центральної та Східної Європи. Хоча розпад Австро-Угорщини стався всупереч бажанню держав Антанти, саме вони взяли до рук управління цим процесом.

При визначенні кордонів нових держав переможці керувалися насамперед власними геополітичними і військово-стратегічними цілями, що часто входили в суперечність з інтересами народів, долею яких вони розпоряджалися.

Задавшись метою максимально послабити Німеччину, союзники домоглися, по суті, зворотного результату. У геополітичному відношенні вона швидше виграла, ніж програла. На її східних і південних кордонах замість Росії та Австро-Угорщини тепер розташовувалися відносно слабкі держави - Польща і Чехословаччина. Вони мали значні німецькі меншини, які поруч із австрійськими німцями прагнули возз'єднанню з Німеччиною.

Відкинувши принцип континентальної рівноваги, держави-переможниці розраховували замінити його глобальною рівновагою. Вирішальною гарантією міцності Версальської системи, як і світового міжнародного порядку в цілому, повинні були стати узгоджені дії як

мінімум трьох провідних держав Антанти – Великої Британії, Франції та США, підкріплені системою колективної безпеки та солідарності передбачених Статутом Ліги Націй. Однак відмова США від ролі гаранта повоєнного світового та європейського порядку підірвала самі його основи. Тепер головна відповідальність за підтримку міжнародної стабільності лягала на плечі Великої Британії та Франції. Однак їхньої політичної ваги та впливу було недостатньо для вирішення цього нелегкого завдання. У прямій залежності від підтримки провідних держав світу була і Ліга Націй. Її діяльність, не підкріплена їхньою сукупною могутністю та авторитетом, не могла бути по-справжньому ефективною.

Серйозною перешкодою до створення необхідних гарантій міцності Версальської системи були і гострі британсько-французькі протиріччя, які не дозволяли двом державам Антанти об'єднатися щодо узгодженої європейської політики. Велика Британія не захотіла відійти від традиційної ролі континентального балансиру. Франція стала на шлях силового регулювання і почала створювати в Європі «тилові союзи». Однак Франція була недостатньо сильною, щоб стати континентальним лідером.

Таким чином, співвідношення сил, що склалося на континенті вже до початку 1920-х років, не відповідало тій політичній конструкції, яку держави-переможниці вибудовували у Парижі. Створити в Європі по-справжньому міцний політичний устрій їм так і не вдалося.

Значна група європейських держав, серед яких виявилися дві найбільші континентальні держави - Німеччина і Радянська Росія, а також належна до табору переможців Італія, були незадоволені повоєнним врегулюванням, поставивши в основу своєї зовнішньої політики боротьби за його перегляд. Головна вада Версальської системи - нерівноважність - і визначила її швидку руйнацію у вересні 1939 р.

Ялтинсько-Потсдамська система

Ялтинсько-Потсдамська система була створена після закінчення Другої світової війни на двох міжнародних конференціях (у Ялті 4-11 лютого 1945 р. і в Потсдамі 17 липня - 2 серпня 1945 р.), на яких керівники трьох головних держав антигітлерівської коаліції (СРСР, США і США) заклали основи повоєнного світоустрою. Система базувалася на новому співвідношенні сил, що склалося внаслідок війни.

Німеччина була розгромлена і на деякий час перестала існувати як незалежна держава. Японія капітулювала і перетворилася на окуповану країну. Італія була переможена та втратила свій міжнародний вплив. Франція переживала економічні та політичні проблеми і не могла претендувати на провідну роль у міжнародних відносинах. Ве-

лика Британія після війни була ослаблена у фінансовому та економічному плані. Найбільш характерним було посилення міжнародних позицій США та СРСР, що надала Ялтинсько-Потсдамській системі біполярний характер.

Ялтинська конференція

На початку 1945 р., коли близькість перемоги над Німеччиною не викликала сумнівів, союзники провели зустріч для визначення основних рис повоєнного світового устрою. На конференції було ухвалено рішення про переділ кордонів, про принципи та форми беззастережної капітуляції Німеччини, про створення Організації Об'єднаних Націй.

ООН мала стати головним механізмом координації зусиль щодо запобігання конфліктам шляхом гармонізації відносин між державами та створення системи колективної безпеки. Країни-переможниці війни (СРСР, США, Велика Британія, Франція, Китай) стали постійними членами Ради Безпеки, які мають право вето.

Потсдамська конференція

Після капітуляції Німеччини необхідно було визначити принципи її окупації, що було вирішено на конференції. Було розроблено політичні принципи окупації: денацифікація, демілітаризація, демократизація, децентралізація, демонтаж.

Особливості Ялтинсько-Потсдамської системи:

1. Відсутність міцної договірно-правової бази. Умови, що лежали в її основі, були або усними, офіційно не зафіксованими і довгий час залишалися секретними, або декларативними. На відміну від Версальської конференції, що сформувала потужну договірно-правову систему, ні Ялтинська конференція, ні Потсдамська не призвели до підписання міжнародних договорів. Фактичне виконання домовленостей забезпечувалося не правовими, а політичними методами та засобами економічного і військово-політичного тиску. Тому регулювання міжнародних відносин здійснювалося з допомогою загрози силою чи її застосуванням.

2. Біполярність. Після Другої світової війни відбувся різкий відрив США та СРСР від інших держав за сукупністю своїх військово-силових, політичних і економічних можливостей і за потенціалом культурно-ідеологічного впливу

3. Конфронтаційний світовий порядок. Головною характеристикою епохи була Холодна війна, підготовка головних світових суперників, СРСР і США, до відбиття гіпотетичного взаємного нападу і ядерного конфлікту, що породило гонку озброєнь.

4. Політико-ідеологічне протистояння між «вільним світом» на чолі зі США та «соціалістичним табором» на чолі з СРСР. Хоча в основі

міжнародних протиріч найчастіше лежали геополітичні устремління, радянсько-американське суперництво було і протистоянням ідеалів та цінностей.

5. Ядерна зброя. Вносячи додаткову конфліктність у міжнародні процеси, вона одночасно сприяла появі у другій половині 1960-х рр. механізму попередження світової ядерної війни – моделі «конфронтаційної стабільності». Її негласні правила чинили стримуючий вплив на міжнародну конфліктність глобального рівня. СРСР і США стали унікати ситуацій, здатних спровокувати збройний конфлікт між ними, склалася концепція взаємного силового стримування і засновані на ній доктрини стратегічної стабільності на базі «рівноваги страху».

6. Висока міра керованості міжнародних процесів. Біполярний порядок будувався на згоді думки всього двох держав, що спрощував переговори. США та СРСР діяли не тільки як окремі держави, а й у ролі групових лідерів – НАТО і Варшавського договору.

Розглядаючи *п'яте питання* необхідно простежити взаємозв'язок між попередньо існуючими історичними типами міжнародних систем і станом міжнародної системи на сьогодні.

Постбіполярна система міжнародних відносин

На рубежі XX і XXI століть світ вступив у новий період свого розвитку. Звична біполярна система, що панувала після Другої світової війни, зруйнувалась в результаті самознищення одного з полюсів (СРСР). Після розпаду СРСР та припинення глобального протистояння двох блоків майбутнє системи міжнародних відносин залишалося невизначеним. Новий її тип тільки почав формуватися на рубежі XX–XXI ст., та його остаточна конфігурація залишалася незрозумілою. Принципи нового світоустрою після припинення протистояння СРСР та США, на відміну від завершення попередніх періодів функціонування системи міжнародних відносин, не були зафіксовані у рішеннях міжнародних конференцій чи будь-яким іншим чином. У всіх попередніх випадках – від мирних договорів у Мюнстері та Оснабрюку у 1648 р. до рішення Ялтинської та Потсдамської конференцій у 1945 р. – права переможців та обов'язки переможених були чітко встановлені та зафіксовані у міжнародно-правових актах. Після розпаду СРСР такого закріплення не відбулося через ідеологічний характер протистояння в період холодної війни. Переважна більшість нових незалежних країн, що утворилися на теренах колишнього СРСР, сприйняли цінності ліберальної демократії та почали будувати правову державу, громадянське суспільство та ринкову економіку, тому формально фіксувати підсумки біполярного протистояння було зайвим.

Разом з тим, необхідно зазначити, по-перше, що всі попередні системи міжнародних відносин формувалися як результат масштабних збройних конфліктів; по-друге, більшість безпекових інституцій перейшли у постбіполярну добу з часів біполярності, і як доводить сучасна ситуація пов'язана з російською агресією проти України засвідчили свою мінімальну ефективність. Оскільки їх механізми були сформульовані логікою холодної війни, тому вони виявились неефективними перед потужними викликами сьогодення. Саме тому, наразі системи міжнародних відносин продовжує залишатись у стані турбуленції, яка ще більш посилилась в результаті розв'язання війни росією проти України. Все це є свідченням гострої необхідності реформування як універсальних організацій (ООН), так і безпекових інституцій зважаючи на виклики постбіполярного періоду. Прогностичний сценарний розвиток подальшої еволюції системи міжнародних відносин можливий на основі тих тенденцій які наразі є детермінуючими міжнародне середовище. Перший сценарій передбачає довгострокове збереження нинішньої конфігурації системи міжнародних відносин, в основі якої лежить глобальне домінування США як єдиної наддержави. Вони, як і раніше, спиратимуться на багаторівневу структуру військово-політичного партнерства з союзниками на всіх континентах не лише в рамках НАТО та Тихоокеанського пакту безпеки (АНЗЮС), але й на основі різних форматів двостороннього партнерства (Японія, Республіка Корея тощо). Другий сценарій, передбачає відновлення біполярного типу системи міжнародних відносин. Мова насамперед йде про КНР. Роль ідеології в новій біполярній системі вже не буде визначальною, як у період холодної війни, оскільки китайське керівництво не ставить перед собою завдання змінити політичний устрій інших держав за прикладом Радянського Союзу. Вирішальне значення у суперництві двох полюсів матиме економічний розвиток, насамперед у найсучасніших галузях виробництва: сферах застосування інформаційно-комунікаційних, нано- та біотехнологій, зв'язку та телекомунікації, роботобудуванні та освоєнні космосу. Третій сценарій можна визначити як конкурентний. Основною його рисою стане реальна багатополарність у міжнародних відносинах, подібність якої існувала наприкінці XIX - на початку XX ст. і завершилася Першою світовою війною. Конкурувати за вплив у регіональному та глобальному масштабі знову стануть одразу кілька світових держав або їх угруповань. Не можна не згадати про можливий, але, на жаль, ідеальний сценарій, в рамках якого досягається згода провідних держав щодо найважливіших міжнародних проблем, а боротьба за сфери впливу змінюється спільними зусиллями щодо стимулювання соціально-економічного

розвитку окремих країн та регіонів світу. Ідеологічні та політичні відмінності при цьому відходять на другий план, витрати на військові потреби знижуються, а кошти, що вивільняються, спрямовуються на вирішення важливих для всього світу проблем: соціальних, екологічних і кліматичних.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте сутність поняття «система міжнародних відносин».
2. Назвіть характерні риси Віденської системи міжнародних відносин (1815-1914 рр.).
3. В чому полягала конфліктогенність Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин (1918-1939 рр.).
4. Визначте особливості Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин (1945-1991 рр.).
5. Як російська агресія впливає на трансформацію сучасної системи міжнародних відносин.

Література

1. Карпчук Н. Міжнародні системи та глобальний розвиток: конспект лекцій / Н. Карпчук. – Луцьк, 2023. – 110 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/22925>
2. Єремєєва І. А. Теорія міжнародних відносин : підруч. / І. А. Єремєєва. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 140 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/13072>
3. Руда Л. А. Теорія міжнародних відносин та геополітика: навчально-методичний посібник для підготовки до семінарських занять. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 77 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7380>
4. Брусиловська О. І. Історія міжнародних відносин: 1640–1914 : навч.-метод. посіб. / О. І. Брусиловська, І. В. Максименко, М. С. Покаш ; Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2022. 279 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/4adbffc0-cf15-44b5-8e08-10c8a066f5b4>
5. Історія міжнародних відносин : підруч. / І. В. Алексєєнко, А. Х. Маргулов, І. А. Єремєєва, М. В. Несправа. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Avtorskyi_kolektyv/Istoriia_mizhnarodnykh_vidnosyn.pdf

Тема 6: Зовнішня політика держави (2 год.)

План:

1. Сутність та принципи зовнішньої політики держави.
2. Типи зовнішньої політики держави.
3. Співвідношення внутрішньої та зовнішньої політики держави

Методичні поради

У першому питанні необхідно чітко визначити сутність та принципи зовнішньої політики держави. Але, потрібно враховувати, що вивчення зовнішньої політики держав знаходиться на стику предметних полів сучасного комплексу наук про міжнародні відносини та політичної науки.

Дослідники-політологи націлені насамперед виявлення характеру та ступеня впливу закономірностей розвитку політичної системи на зовнішньополітичний курс держави, встановлення та характеристику взаємозв'язку між внутрішньою та зовнішньою політикою, впливу різних політичних інститутів на прийняття та реалізацію рішень у сфері зовнішньої політики.

Вчені-міжнародники, у свою чергу, розглядають зовнішньополітичний курс окремих держав, їх спілок та блоків у контексті еволюції системи міжнародних відносин та її регіональних підсистем. Особлива увага звертається на динаміку розвитку дво- та багатосторонніх відносин, діяльності держав у міжнародних організаціях, взаємозв'язок та взаємозалежність прийняття зовнішньополітичних рішень у різних державах.

У рамках всебічного дослідження зовнішньої політики у сучасній теорії міжнародних відносин можна виділити такі основні напрями:

1) характеристика зміни концептуальних основ зовнішньополітичного курсу різних держав та виявлення зовнішніх факторів, які мали детермінуючий вплив на цей процес. Наприклад, завершення холодної війни, розпуск РЕВ та ОВД, розпад СРСР призвели до перегляду або значної корекції зовнішньополітичних пріоритетів більшості країн світу;

2) визначення ступеня впливу інших суб'єктів міжнародних відносин на планування зовнішньої політики різних держав, прийняття стратегічних та оперативних рішень, їх реалізацію та оцінку результативності названих процесів.

3) виявлення закономірностей та особливостей реалізації зовнішньої політики держав у рамках діяльності інтеграційних об'єднань,

різних міжнародних організацій, функціонування регіональних підсистем міжнародних відносин.

4) порівняльна характеристика динаміки розвитку двосторонніх відносин, яка здатна змінити світову та регіональну політику.

5) всебічна оцінка ролі окремих держав у подоланні глобальних викликів та загроз, які мають істотний вплив як на зовнішньополітичний курс окремих держав, так і на дво- та багатосторонні відносини.

Принципами зовнішньої політики держави є: проведення відкритої, прагматичної та виваженої зовнішньої політики на основі своїх національних інтересів; розвиток рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими країнами на основі загальновизнаних міжнародних норм та принципів поваги до суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи, мирного врегулювання суперечок, незастосування сили або загрози силою.

Розкриваючи *друге питання* про типи зовнішньої політики держави необхідно, зазначити, що міжнародні відносини складаються із сукупності зовнішньополітичної діяльності держав – учасниць міжнародних відносин. Базовими поняттями, які мають бути розглянуті є:

Зовнішня політика – це дії держави та її інститутів поза суверенної території для реалізації національних інтересів.

Національний інтерес - це усвідомлені державою об'єктивні потреби державності, що спонукають до її захисту, зміцнення та вдосконалення, забезпечення благополуччя та безпеки громадян.

Національні інтереси тісно пов'язані з національною безпекою. **Національна безпека** - це спосіб контролювати ті внутрішні і зовнішні умови, які відповідно до суспільної думки цієї держави є необхідними для забезпечення самовизначення, процвітання і благополуччя.

Можна виділити такі **види зовнішньої політики**: - пасивна зовнішня політика – властива економічно слабким державам, які змушені пристосовуватися до міжнародної кон'юнктури; – агресивна зовнішня політика – характеризується формуванням власної внутрішньої політики та прагненням пристосувати (або змусити) до змін у внутрішній та зовнішній політиці інші країни; - активна зовнішня політика - полягає в інтенсивних пошуках рівноваги між внутрішньою і зовнішньою політикою; - консервативна зовнішня політика - характеризується активною або навіть агресивною охороною досягнутого раніше рівноваги між внутрішньою і зовнішньою політикою.

Найважливішими функціями зовнішньої політики є:

1. Охоронна. Ця функція пов'язана із забезпеченням безпеки держави, захистом прав громадян за межами країни.

2. Інформаційно-представницька. Виражається у створенні позитивного іміджу держави на світовій арені. Інформаційно-представницька функція реалізується в рамках наукових та культурних обмінів у проведенні переговорів, укладанні міжнародних договорів.

3. Регулююча. Спрямована на створення сприятливих зовнішньополітичних умов діяльності держави.

Відповідь на це питання також передбачає аналіз підходів до типології зовнішньої політики в основних наукових парадигмах міжнародних відносин.

Третє питання включає передбачає врахування того, що характерною тенденцією еволюції зовнішньополітичного процесу у другій половині XX – XXI ст. стала зростаюча взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політики держав та ступеня впливу громадської думки на прийняття найважливіших зовнішньополітичних рішень.

Внутрішня і зовнішня політика – це тісно пов'язані й, водночас, не зведені один з одним політичні різновиди, один з яких звернений всередину держави, інший – націлений на захист державних інтересів на міжнародній ниві. Більшість значних внутрішньополітичних процесів відбуваються у зовнішньополітичній сфері та вимагають адекватного артикулювання на міжнародній арені. У свою чергу зовнішньополітичні пріоритети виходять із досягнутих внутрішньополітичних цілей.

Внутрішня політика – це основна сфера державної політики, що виражає реальні інтереси держави та громадян у всіх сферах життєдіяльності суспільства, з метою забезпечення прийнятних умов життя для широких верств населення держави, а також збереження та вдосконалення існуючого соціально-політичного устрою. **Зовнішня політика** – це узагальнений курс держави у системі міжнародних відносин, регулюючий взаємини суверенної держави з іншими соціально-державними утвореннями відповідно до своїх цілей і принципів. Зовнішньополітична діяльність спрямована на захист національних інтересів держави на міжнародній арені адекватними засобами та методами. Зовнішня політика є продовженням внутрішньої політики, оскільки формується під її впливом і в якісно інших умовах. **Зовнішньополітичний курс визначається:** ситуацією у світовій економіці; військово-стратегічною ситуацією; особливостями взаємодії з окремими державами; впливом природного середовища, а також станом природних і сировинних ресурсів. Зовнішня політика реалізується різноманітними засобами: по-перше, політичними та економічними, а також інформаційними та військовими. Основним методом зовнішньополітичної практики є дипломатія – офіційна діяльність від імені держави на міжнародній арені з міжнародних правових позицій, що допускають-

ся, на основі конституційно-правового статусу представництва. Внутрішня та зовнішня політика, незважаючи на свою принципову різницю та автономність, залишаються найважливішими взаємодоповнюючими елементами загального політичного механізму держави. Доцільним у цьому питанні буде також розгляд взаємозв'язку між внутрішньою та зовнішньою політикою держави основними школами дослідження міжнародних відносин.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Розкрийте базові теоретичні підходи до розгляду основних принципів зовнішньої політики держави.
2. Охарактеризуйте виділені Г. Моргентау типи зовнішньої політики держави.
3. На конкретних прикладах покажіть взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою
4. Якими базовими документами визначається зовнішньополітичний курс України?

Література

1. Зовнішня політика та національна безпека : навч. посіб. / Г. П. Ситник, Д. В. Неліпа, М. Г. Орел ; за ред. Г. П. Ситника. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2022. 208 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366894846_ZOVNISNA_POLITIKA_TA_NACIONALNA_BEZPEKA
2. Теорія міжнародних відносин: навчальний посібник / Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 176 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/teoriya_mignarodnih_vidnosin_compressed.pdf
3. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2022. 472 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_miznarodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1
4. Дронов В.Ю. Міжнародні відносини та світова політика : навч.-метод. посіб. / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. 132 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/d068b6f9-aef2-4d77-ad88-28079dcb345b/download>

Тема 7: Інтереси та цілі суб'єктів міжнародних відносин (2 год.)

План:

1. Поняття «суб'єкт» та «актор» у міжнародних відносинах. Класифікація акторів. Держава та недержавні учасники міжнародних відносин, їх типологія.
2. Інтерес у міжнародних відносинах. Взаємозв'язок інтересів, мотивів і цілей суб'єктів міжнародних відносин.
3. Типологія та ієрархія міжнародних інтересів.
4. Поняття «національного інтересу». Національний інтерес держави у міжнародних відносинах.

Методичні поради

Відповідь на *перше питання* розпочинається з короткої характеристики базових понять цього питання і врахування того, що визначення суб'єкта міжнародних відносин є одним із найбільш дискусійних питань у сучасній науці та залежить від підходів, характерних для окремих її шкіл.

Для представників різних напрямів реалізму можливе коло суб'єктів міжнародних відносин обмежене державами, їх військово-політичними блоками та коаліціями. Саме їхня взаємодія забезпечує баланс сил у світовій політиці, а міжнародні організації різного рівня служать для представництва інтересів держав та вироблення загальних принципів, правил та механізмів вирішення конфліктних ситуацій. Міжнародне право розглядається реалістами як необхідний інструмент для зміцнення балансу сил та інтересів різних держав на довгостроковій основі, який, проте, може бути переглянутий волею світових держав, як це багаторазово відбувалося в історії міжнародних відносин.

Значно ширше до визначення суб'єкта підходять прибічники ліберальної школи. Поряд із державами вони визнають повноправними суб'єктами – міжнародні організації як універсального, так і регіонального характеру. Ліберали розглядають міжнародне право як найважливіший інститут, який покликаний регулювати відносини між державами, не розраховуючи на їхню здатність самотійно підтримувати стійкий і тривалий баланс сил.

Початок процесу глобалізації світової економіки у другій половині ХХ ст. додало до суб'єктів - транснаціональні корпорації та банки, інтереси яких перестали збігатися з державними, а значні ресурси дозволяли дуже ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами безпосередньо. Після завершення холодної війни зросла активність міжнародних

недержавних організацій, а також міжрегіональних інтеграційних ініціатив, особливо у межах створеного у листопаді 1993 р. ЄС. Це дозволило представникам ліберальної школи не лише розглядати їх як самостійні суб'єкти міжнародних відносин, а й припустити, що надалі в міру розвитку процесу інтеграції в Європі та інших регіонах світу вони замінятимуть держави як провідні суб'єкти міжнародних відносин.

Неомарксистичні, у свою чергу, бачили як суб'єкти міжнародних відносин «прогресивні» соціально-політичні та національно-визвольні рухи, які в перспективі мають прийти на зміну державам і створити мирну і стабільну міжнародну співдружність. Вона не буде розділена нинішніми державними кордонами та обтяжена історико-культурними чи етноконфесійними протиріччями. Зазначений підхід, безумовно, слабо співвідносився з реальністю світової політики як у другій половині XX ст., так і у XXI ст., проте досить точно характеризував діяльність громадських рухів у різних країнах, які виступали проти різних аспектів глобалізації та координували свою активність. Приклади такої взаємодії можна бачити напередодні та під час проведення самітів «Великої сімки» та інших великих міжнародних форумів, які неминуче супроводжуються протестами антиглобалістів.

Нарешті, найбільш широкий підхід до визначення суб'єкта демонструють прихильники різних напрямів конструктивізму, які вважають, що будь-яка міжнародна діяльність виходить насамперед від окремих осіб. Вони можуть бути об'єднані за різними ознаками: соціальними, політичними, етнічними, конфесійними, але інтереси будь-якої групи завжди виступають сукупністю позицій і поглядів індивідів, що входять до неї.

Таким чином, як головний критерій для визначення суб'єкта міжнародних відносин слід розглядати його здатність самостійно визначати та послідовно реалізовувати власні інтереси в рамках існуючої системи міжнародних відносин.

У наукових публікаціях, які зазвичай належать зарубіжним дослідникам, вживається поняття «актор», яке ідентичне за змістом суб'єкту, якщо інше значення не вказується автором публікації. Наприклад, актором може бути названа держава, здатна надавати значний вплив на глобальні процеси, на відміну від звичайних суб'єктів, які мають можливість просувати та відстоювати лише власні інтереси. В окремих випадках також чітко розмежовуються поняття «суб'єкт» та «об'єкт». Під останнім розуміється держава, яка формально зберегла незалежність і правосуб'єктність, яка насправді стала об'єктом зовнішньополітичних інтересів інших держав.

При відповіді на це питання необхідно зазначити, що значною віхою у міжнародних дослідженнях з питань акторів стала публікація у 1972 р. книги за редакцією Дж. Ная та Р. Кохейна «Транснаціональні відносини та світова політика». Автори сформулювали ідею трансформації Вестфальської моделі світу під впливом діяльності недержавних транснаціональних акторів. Тим самим було започатковано один із напрямів неолібералізму — транснаціоналізму, або плюралізму. Дж. Най і Р. Кохейн розширили уявлення про акторність на міжнародній арені: поряд з державами як актори світової політики стали виступати недержавні учасники. Кроком у подоланні проблеми пошуку критерію порівняння акторів стала робота Т. Ріссе. Він зробив спробу порівняння транснаціональних акторів за низкою параметрів, зокрема, за ресурсами (політичний, економічний, інформаційний ресурс тощо) та характером організації (мережеві чи ієрархічні).

Наукові дискусії також розгорнулися щодо того, чи слід розглядати міжурядові організації, як регіональні, так і глобальні як державні чи недержавні актори? Той факт, що міжнародні організації, з одного боку, створюються державами, з іншого — відіграють досить самостійну роль на світовій арені, робить питання про їхнє віднесення до державних акторів неоднозначним. Наприклад, американські політологи Ч. Кеглі та Ю. Уїттокопф без жодних сумнівів розглядають їх як державні. Інші вважають, що їх слід віднести до недержавних.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. з акторами світової політики відбуваються інтенсивні зміни, що виразились у наступному: - масштаби транснаціоналізації (іншими словами, масштаби діяльності за межами національних кордонів однієї держави) стали величезними; - паралельно із процесом транснаціоналізації спостерігається процес гібридизації акторів, і навіть переплетення їх функцій. Суть цього полягає в тому, що, по-перше, неможливо жорстко розділити акторів на державних і недержавних. Особливо інтенсивно цей процес став розвиватися у ХХІ ст. по-друге, одночасно відбувається розмивання специфіки функцій конкретних акторів. Так, у конфліктних регіонах сьогодні спостерігається масштабне залучення приватних військових компаній; - кардинальні зміни спостерігаються на рівні ключових акторів міжнародних відносин – держав. по-перше, відбувається розширення ресурсного потенціалу держав. Якщо раніше ресурс держави багато в чому було злито воедино (що й забезпечувало лідерство держав), то наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. поряд із самостійним військово-політичним ресурсом дедалі чіткіше виділяються різні види економічного ресурсу (енергетичний, фінансовий ресурси тощо.), і навіть соціально-гуманітарний ресурс тощо. по-друге, відбувається

розшарування держав, що знаходяться в єдиній політичній системі, що отримала назву Вестфальської, по відношенню до цієї системи. З'являються держави вестфальські, поствестфальські (країни ЄС), довестфальські (наприклад, Сомалі). Кожна з цих категорій має свої держави - актори світової політики.

Структуруючи класифікація акторів міжнародних відносин потрібно врахувати те, що представники різних наукових шкіл та течій по-різному підходять до класифікації акторів міжнародних відносин. Більшість ділить їх на дві групи - державні та недержавні, - залишаючи тим самим чільне місце у системі міжнародних відносин за державами. Це усталений поділ, що склався на світовій арені після закінчення «холодної війни», але він недостатньо чітко відображає сучасну картину, яка стала як ніколи динамічною та мінливою. Беручи до уваги сучасний динамічний контекст міжнародних відносин, є потреба виділити ряд постійних та ситуаційних акторів. Постійні актори є групою, яка протягом тривалого часу відповідає всім критеріям актора міжнародних відносин і найчастіше має чітку інституційну структуру. Серед них можна виділити: держави, міжнародні урядові організації (ООН, ЄС), міжнародні неурядові організації (Amnesty International, Міжнародне товариство Червоного Хреста та Червоного Півмісяця) транснаціональні корпорації (Royal Dutch Shell, Exxon Mobil, Microsoft, Apple, Goldman Sachs). Більше того, ряд організованих утворень залежно від різних обставин і ситуації може відповідати всім критеріям, що характеризують актора міжнародних відносин, наприклад: транснаціональні кримінальні та терористичні групи (Ісламська держава, Аль-Каїда), політичні рухи (Комінтерн, La Vía Campesina), неурядові організації, міжнародне громадянське суспільство, індивіди тощо. Таким чином, сучасна система міжнародних відносин і самі міжнародні відносини стають дедалі складнішими, а елементи системи все більш взаємозалежні. У ХХІ ст. вже недостатньо буде враховувати лише дії традиційних акторів міжнародних відносин, до яких можна віднести держави. Також варто звернути увагу і на недержавні актори, які діють на міжнародній арені, оскільки з великою ймовірністю саме вони вплинуть на розвиток міжнародної системи у найближчому майбутньому.

Відповідь на *друге питання* потрібно розпочати з висвітлення того, що зовнішня політика будь-якої держави виходить із необхідності представництва, захисту та просування її інтересів у сфері міжнародних відносин. Вони визначаються державними органами влади на основі принципів збереження та зміцнення незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення мирного та сталого розвитку, зміцнення регіональної та міжнародної безпеки, взаємовигідного спів-

робітництва з іншими державами, участі в інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях.

Зовнішньополітичні інтереси відображені у базових документах, що визначають основні напрями зовнішньої політики держави та забезпечення її безпеки. До них належать концепції зовнішньої та оборонної політики, стратегії національної безпеки, звернення президентів та глав урядів до парламенту, програмні документи правлячих партій, офіційні декларації та заяви. Детальне та всебічне вивчення зазначених документів, зіставлення їх змісту дозволяє скласти об'єктивне уявлення не лише про інтереси якоїсь держави, а й про ті інструменти, методи та засоби, які будуть використані для їх просування.

Інтереси у сфері зовнішньої політики – складова частина державних інтересів, які охоплюють усі напрями та аспекти діяльності сучасної держави та можуть бути також позначені як національні, якщо поняття «нація» та «держава» отожднюються. Однак у багатонаціональних країнах та особливо федераціях загальнодержавні інтереси та інтереси окремих націй можуть не збігатися. Прикладом є Велика Британія, уряд якої доклав усіх зусиль для виходу з ЄС відповідно до підсумків референдуму 2016 р. Однак уряд Шотландії, спираючись на протилежні результати голосування на території автономії, заявив, що таке рішення суперечить шотландським інтересам і буде переглянуто, коли Шотландія досягне незалежності.

Інтереси є найважливішою категорією науки про міжнародні відносини для представників різних напрямів школи реалізму, оскільки саме від зовнішньополітичних інтересів залежать дії держав або їхніх спілок у міжнародних відносинах. Прихильники ліберальної школи, навпаки, вважають, що зовнішньополітичні інтереси окремих держав мають бути підпорядковані універсальним принципам та нормам міжнародного права. Для марксистів характерним є розмежування державних інтересів, які завжди визначалися класом експлуататорів: рабовласниками, феодалами, буржуазією, та інтересів експлуатованих класів, включаючи населення колоній та залежних територій. Подолати цей поділ здатна, на думку марксистів, лише принципово нова соціалістична держава, де зникнуть антагоністичні класи. Для представників конструктивізму, які розглядають нації як послідовно створені штучні утворення, такий самий сконструйований політичними та академічними елітами характер носять і національні інтереси.

Існують різні підходи до типологізації інтересів у сфері зовнішньої політики. Інтереси можуть бути коротко- та довгостроковими. До перших, наприклад, можуть належати завершення процедури вступу до будь-якої організації та підписання основної дво- або багатосторонньої

угоди про основи розвитку відносин; до других – послідовна політика щодо розширення та зміцнення співпраці з окремими країнами та їх групами, посилення політичної, економічної та інформаційної присутності в будь-якому регіоні світу, участь у врегулюванні регіональних конфліктів та зміцненні системи колективної безпеки.

Інтереси можуть бути умовно поділені на політичні, військово-стратегічні, торговельно-економічні та інформаційно-культурні, хоча названі сфери діяльності у сучасних міжнародних відносинах взаємопов'язані та взаємозалежні. Крім того, політичні та економічні інтереси можуть бути взаємовиключними і державі доводиться робити між ними вибір. Природним і географічно обумовленим виступає, наприклад, розвиток тісних торговельних відносин із країнами-сусідами, що дає змогу мінімізувати транспортні витрати, проте напружені відносини з ними можуть значно утруднити чи унеможливити цей процес.

Визначення зовнішньополітичних пріоритетів також здійснюється державними органами влади на основі найбільш значущих і важливих для мирного, стабільного та сталого розвитку держави зовнішньополітичних інтересів. Пріоритети завжди чітко сформульовані і очевидні, оскільки на їх реалізацію спрямовані всі ресурси, які є в розпорядженні держави. Пріоритетні напрямки діяльності можуть мати різні інтеграційні об'єднання, міжнародні універсальні та регіональні організації, недержавні суб'єкти міжнародних відносин.

Підготовка відповіді на *третє питання* передбачає розгляд типології та ієрархії міжнародних інтересів на основі того, що деякі дослідники постулюють існування обов'язкових та незмінних інтересів, виражених у термінах сили чи добробуту. Інші пропонують реконструювати їх за діями держав у кожній конкретній ситуації. Нарешті, треті стверджують, що інтереси держав досить стабільні, але можуть серйозно змінюватися під впливом міжнародного середовища — норм, інститутів і обставин, що формуються і відмирають. Отже, підготовка до цього питання передбачає аналіз типології міжнародних інтересів крізь призму основних наукових шкіл та течій міжнародно-політичної науки.

Четверте питання присвячене розгляду поняття «національний інтерес». Необхідно розповісти, що поняття «національний інтерес» увійшло до наукового обігу порівняно недавно. Лише в 1935 р. воно було включено до Оксфордської енциклопедії соціальних наук. Пріоритет у його розробці, як правило, визнається за відомим американським протестантським теологом Р. Нібуром та істориком Ч. Бірдом. Особливо увага зросла до цієї проблематики після Другої світової війни. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили американські

дослідники - Г. Моргентау (у нього вийшла книга в 1948 під назвою «На захист національного інтересу»), а також Дж. Кеннан, У. Ліппман, К. Уолтц, Е. Ферніс, Дж. Розенау та інші. Оригінальну оцінку проблема національного інтересу отримала у французьких фахівців – Р. Арона, П. Ренувена, Ж.-Б. Дюрозеля, Ф. Брайара, Р. Дебре.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття суб'єкта (актора) міжнародних відносин.
2. Назвіть основні характеристики держави як основного суб'єкта міжнародних відносин.
3. Вкажіть особливості міжнародних організацій як суб'єктів міжнародних відносин.
4. Проаналізуйте характерні риси недержавних суб'єктів міжнародних відносин.
5. Розкрийте характерні риси зовнішньополітичних інтересів та пріоритетів

Література

1. Теорія міжнародних відносин: навчальний посібник / Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 176 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/teoriya_mignarodnih_vidnosin_compressed.pdf
2. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2022. 472 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_miznarodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1
3. Міжнародні відносини та світова політика : навчально-методичний посібник / Ю. В. Чайковський, Р. Ф. Харитонов. – Одеса : 2022. – 43 с. - URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/ea8f0a87-1669-4b09-9afd-d733091bab4b/download>
4. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія міжнародних відносин» / Укл. Чістякова І. М., Кубко В. П., Кудлай І. В., Кривдіна І. Б. Одеса: ДУ О П, 2021. 223 с. URL: http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/12364/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%9C%D0%92%202021_.pdf

Тема 8: Сила та дипломатія в міжнародних відносинах (2 год.)

План:

1. Засоби міжнародних відносин.
2. Сила як атрибут міжнародних відносин.
3. Поняття «дипломатії». Сутність, виникнення та форми дипломатичної діяльності.
4. Види дипломатії.

Методичні поради

У першому питанні доцільно зазначити, що засоби за допомогою яких держава здійснює зовнішню політику, діляться на інформаційно-пропагандистські, політичні, економічні, військові.

До інформаційно-пропагандистських засобів відносяться засоби масової інформації, інформування та агітація. З їх допомогою створюється позитивний (або негативний) образ держави в очах світової спільноти.

Політичним засобом є дипломатія. Вона здійснюється у вигляді переговорів, візитів, зустрічей, укладення міжнародних договорів і так далі.

Економічні кошти характеризуються використанням економічного потенціалу країни задля досягнення політичних цілей (наприклад, ембарго, інвестиції, кредити).

До військових засобів відносяться військова міць держави (армія, її чисельність, моральний стан, якість зброї, наявність ядерної зброї). Військові засоби можуть використовуватися прямо (війни, інтервенції, блокади) і побічно (випробування нових видів зброї, навчання, загроза застосування сили).

Розглядаючи *друге питання* необхідно виходити з того, що у міжнародних відносинах «сила» - багатовекторна категорія. Подібне твердження виходить із аналізу різних визначень цього поняття. Так, наприклад, один із засновників школи «політичного реалізму» Г. Моргентау визначав силу як важіль світового регулювання, владу над умами та діями людей. Інший відомий американський теоретик і політик Г. Кіссінджер, визначав силу як вплив. На таких самих позиціях базуються, зокрема, і Р. Клайн, Дж. Стоссінджер, Д. Пучала, Ф. Шуман.

Наявність у світі різних форм сили, процеси глобалізації та інформаційної революції, що посилюються, ведуть до виникнення різних способів її використання. У цьому плані правомірно говорити про наявність у сучасній системі міжнародних відносин «жорсткої сили»

(hard power) та «м'якої сили» (soft power). В рамках «жорсткої сили» здатність впливати на поведінку інших, отримати бажані для себе результати асоціюється з насильством, примусом, диктатом, грубим нав'язуванням своєї волі, з володінням інструментів (ресурсів) насильства, таких як загроза війни, ескалація цієї загрози до рівня воєнних дій, політичний пресинг, ізоляція. Для всіх подібних дій характерні крайні заходи, насамперед, жорсткість використовуваних насильницьких методів та інструментів. Це вимушена зміна своїх позицій під тиском ззовні.

Можливості застосування «жорсткої сили» суттєво скорочуються і, можливо, саме тому у світовій політиці все більше утверджується тенденція на користь «м'якої сили», яка визначається як здатність держави (союзу, коаліції) досягти бажаних результатів у міжнародних справах через переконання, а не придушення (нав'язування, примус). «М'яка сила» діє, спонукаючи інших слідувати (або домагаючись визрівання їхньої власної згоди слідувати, чи роблячи вигідним таке дотримання) певним нормам поведінки та інститутам на міжнародній арені, як і призводить її носіїв до бажаного результату практично без примусу.

На підставі цього можна стверджувати про те, що «сила» у зовнішньому світі – це, перш за все, здатність впливу однієї держави на поведінку іншої у бажаному для себе напрямку, а також встановлення різних форм залежності одного політичного суб'єкта від іншого. Отже, правомірно говорити про існування та використання різних видів сили в арсеналі держав, вибірково застосовуваних ними у своїй зовнішньополітичній діяльності. Проте найчастіше, коли говорять про силу, то мають на увазі насамперед її військову складову. Причому спокуса застосування силових рішень щодо цілого ряду країн, як і раніше, залишається потужною. Це пояснюється тим, що наразі сама система міжнародних відносин характеризується високою конфліктогенністю.

Готуючись до *третього питання* слід охарактеризувати поняття «дипломатія». Саме слово «дипломатія» походить від грецького слова *diplōma*, яким називалися здвоєні дощечки з нанесеними письментами, що видавалися як посланцям країни як вірчі грамоти і документи, що підтверджували їх повноваження.

У сучасних умовах поняття «дипломатія» застосовується найчастіше всього в широкому сенсі, для позначення моделі взаємодії держав у сфері міжнародних відносин. Вона характеризується відмовою від насильницької реалізації національних інтересів та досягнення зовнішньополітичних задач держав.

Таким чином, дипломатія є антиподом до іншої моделі взаємодії і суверенних держав – моделі, яка базується на застосуванні насильства.

В інших випадках поняття «дипломатія» використовується для позначення засобу або методу, здійснення зовнішньої політики держави. Дипломатія як засіб здійснення зовнішньої політики включає сукупність військових та не військових практичних заходів.

Визначення дипломатії як засобу реалізації зовнішньополітичних завдань держави найточніше відображає зміст терміна дипломатія.

До числа більш вузьких тлумачень слова «дипломатія» відносять поняття дипломатії функції, тобто функціональної діяльності зі здійснення або управління двосторонніми або багатосторонніми відносинами.

На національному рівні, як правило, ця функція закріплена за міністерствами закордонних справ і виконується професійними дипломатами.

Інше вузьке тлумачення дипломатії - це поняття «дипломатії» як одного з мирних інструментів зовнішньої політики. Однак тут існують розбіжності. Деякі дослідники об'єднують під словом дипломатія весь набір мирних засобів впливу, що знаходяться в розпорядженні держави, тоді як інші, розуміють його як встановлення формального контакту між державами для ведення діалогу/переговорів.

До числа вузьких тлумачень «дипломатії» відноситься також визначення дипломатії як техніки здійснення зовнішньополітичних завдань. У даному випадку випадок акцент робиться на процесі реалізації дипломатією своєї функції. Наприклад, у багатьох міжнародних організаціях існує певний порядок акредитації, участі в роботі, порядку прийняття рішень, виконання обов'язків тощо.

З поняттям дипломатії як інструменту політики пов'язують мистецтво ведення переговорів з метою запобігання або урегулювання конфліктів, пошуку компромісів, розширення і поглиблення двостороннього співробітництва. Також дипломатія ідентифікується як мистецтво ведення переговорів, тобто вправне застосування тактичних методів і прийомів, а також знання предметів переговорів, орієнтоване на досягнення конкретних цілей, які є ланками досягнення стратегічних цілей, в даному випадку – цілей зовнішньої політики.

Підготовка до *четвертого питання* передбачає розгляд і характеристику основних видів дипломатії.

Білатеральна (двостороння) дипломатія чи взаємодія та переговори між двома державами. Зміцнює двосторонні відносини, вирішує конфлікти.

Приклади: Двосторонні угоди, дипломатичні візити.

Багатостороння дипломатія – взаємодія та переговори між більш ніж двома державами (участь у міжнародних організаціях (ООН,

СС), міжнародні конференції). Тут вирішуються глобальні проблеми, зміцнюється міжнародне співробітництво, координуються дії з міжнародних питань.

Економічна дипломатія - використання економічних ресурсів та торговельних відносин для досягнення дипломатичних цілей. Наприклад, укладання торгових угод, запровадження економічних санкцій. Головна функція – захист економічних інтересів держави, залучення іноземних інвестицій, сприяння економічному розвитку.

Культурна дипломатія - використання культури, мистецтва та освіти для зміцнення міжнародних відносин. Наприклад, культурні обміни, міжнародні фестивалі, освітні програми. Так відбувається зміцнення культурних зв'язків, поширення національної культури, підвищення міжнародного авторитету.

Спортивна дипломатія - використання спорту як інструменту для зміцнення міжнародних зв'язків та просування світу. Наприклад, Олімпійські ігри, міжнародні спортивні змагання. Така форма забезпечує зміцнення дружби між народами, просування здорового способу життя, сприяння міжнародному співробітництву.

Дипломатія в її різних формах та видах відіграє ключову роль у підтримці міжнародного миру, безпеки та співробітництва. Сучасні виклики вимагають від дипломатів адаптації та використання нових методів для ефективного вирішення міжнародних проблем. Залежно від контексту та цілей, дипломати можуть використовувати різні дипломатичні підходи, будь то традиційні чи публічні, економічні чи культурні. Динаміка сучасних міжнародних відносин сприяє формуванню новітніх видів дипломатії: електронна, цифрова дипломатія, технологічна дипломатія тощо. Новим змістом наповнюються також і традиційні види дипломатії. Тобто дипломатія як і будь яка сфера діяльності має тенденцію до еволюції та розвитку.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні засоби міжнародних відносин
2. Проаналізуйте підходи до поняття «сили» в основних напрямках досліджень міжнародних відносин
3. Дайте визначення поняття «дипломатія» та визначте основні підходи до його тлумачення
4. Розкрийте характерні риси основних традиційних та новітніх видів дипломатії.

Література

1. Теорія міжнародних відносин: навчальний посібник / Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 176 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/teoriya_mignarodnih_vidnosin_compressed.pdf
2. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2022. 472 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_mizna_rodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1
3. Дипломатія. Навчальний посібник / Корольчук Л.В., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Кравчук П.Я., Лютак О.М., Савош Л.В., Урбан О.А. Луцьк: ПП «Волинська друкарня» 2024. 340 с. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-08/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F%20%281%29.pdf>
4. Балануца О. О. Родзинки дипломатії: навчальний посібник. Дніпро : Середняк Т. К., 2022. 148 с. URL: <https://kuwait.mfa.gov.ua/storage/app/sites/46/balanutsa-o-rodzinki-diplomatii.pdf>
5. Історія дипломатії : навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Бігняка. – Одеса : Гельветика, 2021. 116 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/fadc6afd-64bc-4d29-ab76-c0004f31496f/download>

Тема 9. Співробітництво та інтеграція в міжнародних процесах (2 год.)

План:

1. Міжнародне співробітництво / співпраця: сутність, типи, види.
2. Стратегічне партнерство: сутність, ознаки, приклади.
3. Поняття «міжнародної інтеграції». Основні теоретичні школи.
4. Моделі інтеграції та етапи інтеграційних процесів. «Старий» та «новий» регіоналізм. Застосування інтеграційних моделей у сучасному світі.

Методичні поради

Підготовку до *першого питання* доцільно розпочати з розкриття змісту поняття «міжнародне співробітництво» та його характерних

ознак. Термін «міжнародне співробітництво» досить широко вживається в наукових публікаціях, а також у внутрішньодержавних законодавчих та міжнародних актах. Міжнародний характер співробітництва полягає в тому, що воно здійснюється між суб'єктами міжнародного права. Термін «міжнародне співробітництво» можна розглядати в двох значеннях: - по-перше, як принцип міжнародного права; - по-друге, як безпосередньо спільну діяльність зацікавлених суб'єктів міжнародного права. Принцип міжнародного співробітництва отримав конвенційне закріплення і загальне універсальне визнання лише в XX столітті. В основу Статуту ООН покладено ідею всебічного співробітництва держав незалежно від відмінностей у їх політичному, економічному та соціальному ладі. Відповідно до Статуту, держави зобов'язані здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру, а також підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою застосовувати ефективні колективні заходи.

Виділяють кілька типів міжнародного співробітництва: - переговори, предметом яких є розподіл вигод держав від їх взаємодії (це одночасно і шлях до співробітництва, і показник його існування); - свідоме, досягнуте в результаті обговорення та погодження політики (формальні договори та угоди про діяльність); - неявне співробітництво, здійснюється, що без прямих зв'язків та/або формальних угод, що не передбачає укладення договорів (така співпраця виникає якщо очікування акторів є близькими чи співпадають); - нав'язана співпраця: більш сильна сторона змушує іншу корелювати її політику, але одночасно коригує і свою власну; - створення спеціалізованих інститутів (наприклад, інститутів ООН), які здійснюють регламентацію, експертизи, субсидії, що сприяють розвитку співробітництва. Слід зазначити, що міждержавна співпраця не виникає без наявності певних умов. Міждержавне співробітництво передбачає наявність трьох елементів: загальних цілей держав-партнерів, очікування ними вигод від ситуації та взаємний характер цих вигод.

Друге питання передбачає характеристику визначальних рис поняття «стратегічне партнерство». А саме, сформулювати умови та принципи встановлення відносин стратегічного партнерства. По-перше, це наявність принципово важливих для країн-партнерів стратегічних цілей, досягнення яких у рамках звичайної співпраці неможливе, але можливо лише шляхом виведення відносин на рівень стратегічного партнерства. Такими цілями може бути: забезпечення господарського комплексу життєво важливими ресурсами (енергетичними, товарними, фінансовими); забезпечення надійного та безпечного дос-

тупу до життєво важливих регіонів; спільне вирішення проблем безпеки (протидія оргзлочинності, нелегальної міграції, контрабанди зброї та наркотиків, агресивного сепаратизму, тероризму). По-друге, наявність спільних поглядів та підходів щодо ключових проблем міжнародної політики, глобального та регіонального розвитку. Стратегічне партнерство передбачає поглиблений розвиток міждержавних контактів зазвичай не в одній, а у кількох важливих сферах.

Важливим у контексті відповіді на це питання є визначення принципів стратегічного партнерства: - загальна зацікавленість партнерів у плідній співпраці, взаємне визнання стратегічного характеру відносин; - готовність враховувати інтереси іншої сторони, йти на компроміси задля досягнення стратегічних цілей, навіть якщо такі дії неоднозначно доцільні з погляду власної вигоди; - взаємна відмова від дискримінаційних (більше того - ультимативних) дій щодо один одного; - довгостроковий характер партнерських відносин, бо стратегічне партнерство встановлюється не так на два-три роки, але в тривалу перспективу; - наявність дієвих механізмів реалізації такого формату відносин; - правове закріплення змісту та механізмів стратегічного партнерства у двосторонніх документах, оскільки стратегічні цілі співробітництва не повинні змінюватись в залежності від зміни керівництва в обох державах; - дисциплінованість, послідовність та прогнозованість, неухильне виконання партнерами своїх зобов'язань; - висока ефективність стратегічного партнерства - віддачу від такої співпраці мають відчувати обидві сторони. Стратегія Національної безпеки України визначає дві групи стратегічно важливих для України держав – об'єднаних у всебічне співробітництво стратегічного характеру (США, Велика Британія, Канада, Франція, Німеччина) та стратегічне партнерство (Азербайджан, Грузія, Литва, Польща, Туреччина).

Готуючи відповідь на *третє питання* необхідно чітко охарактеризувати визначальні риси такого поняття як «міжнародна інтеграція» виходячи з напрацювань основних наукових шкіл, які замаються розробкою цієї проблеми. Термін «integr» перекладається з латини як «цілий» або «спільний». Цей термін прийшов у політичні та соціальні науки з природничих і є досить багатозначним. У найзагальнішому сенсі інтеграція – це утворення єдиного цілого з розрізнених елементів, у результаті всіх учасників інтеграційного процесу виникає нова якість і якості, яких раніше вони не мали. Стосовно ж сфери міждержавних відносин він означає добровільне та взаємовигідне об'єднання окремих частин (суб'єктів) у якусь самостійну цілісність (спільність). При цьому остання є не просто арифметичною сумою складових її частин, бо за своїм змістом вона набагато більша і змістовніша. Слід виділити чотири основні підходи до дослідження та аналізу інтеграції,

які здобули найбільшу популярність у рамках політичної науки і відіграли помітну роль у становленні та розвитку інтеграційної теоретичної думки. Першим і, мабуть, найбільш політичним підходом до дослідження та аналізу європейського інтеграційного процесу став «федералізм» (А. Спінеллі). Другим є «функціоналізм» (Д. Мітрані). Третім – «неофункціоналізм», становлення якого пов'язано з періодом так званого «євро ентузіазму» в 60-70 рр. XX ст., коли неминучість подальшої інтеграції держав - учасниць Європейських спільнот здавалася дедалі очевиднішою (Е. Хаас, Л. Ліндберг, А. Етзоні). Четвертим – теорія «спільноти безпеки» (К. Дойч).

Розкриваючи зміст *четвертого питання* потрібно врахувати, що не існує єдиного підходу до визначення моделей інтеграції. Доцільним є навести декілька підходів до розгляду цього питання, але з обов'язковим зазначенням критерію за яким робиться визначення моделей. Наприклад: залежно від ролі провідного регіона в інтеграційному процесі виділяють шість моделей інтеграції економічного простору. 1. Модель загального центру, в якому як центр інтеграції виступає наддержавний орган інтеграції, не пов'язаний з конкретною країною-учасницею. 2. Модель міжурядових договорів. У цьому випадку соціально-економічні бар'єри інтеграції усуваються територіальними органами влади на основі міжурядових домовленостей. 3. Модель домінуючого учасника пов'язана з усуненням соціально-економічних бар'єрів провідною країною, яка володіє правом примусу до інтеграції щодо інших країн-учасниць. 4. У моделі корпоративних інвестицій домінуючою інтеграційною силою виступають великі транснаціональні корпорації, які мають філії та окремі виробничі потужності на території всієї інтеграційної групи. 5. Модель неформальної торгівлі поширена у групах країн, у яких великі корпоративні структури утворюють неформальні мережі підприємців та торговців. Нерідко подібні моделі інтеграції супроводжуються значною пиомою вагою «тіньової» економіки в господарському комплексі регіону, яка і є інтегрованою сферою соціально-економічного життя. 6. Модель недержавного права. За своєю суттю це ще один варіант неформальної інтеграції Провідну роль у даній моделі відіграє недержавна організація, яка здійснює взаємомодифікацію між різними територіями. Це питання також передбачає характеристику основних етапів інтеграції, які у загальному вигляді можуть бути структуровані наступним чином: Зона вільної торгівлі - скасування торгових бар'єрів усередині зони; Митний союз = зона вільної торгівлі + єдиний митний кордон; спільний ринок = митний союз + вільне переміщення всіх факторів виробництва; економічний союз = спільний ринок + проведення спільної економічної політики; повна економічна інтеграція = економічний союз + єдина економічна та валютно-фінансова політика. Вищою ж точкою інтеграційних

процесів є політична інтеграція і утворення наднаціональних органів політичного управління. Окремим аспектом відповіді на це питання є чітке визначення категорій «старий» та «новий» регіоналізм. В Європі теоретичне осмислення регіоналізму розпочалося у 50 - х роках ХХ ст. Це стало актуальним у контексті становлення європейської регіональної інтеграції. Основна увага приділялася вивченню міждержавної взаємодії в економічній та військовій сферах. Суть питання у геополітичному аспекті зводився до можливостей успішного формування угруповань закритого типу в умовах біполярного світу. Цей підхід ґрунтується на реалістичній парадигмі, філософські та теоретичні принципи якої викладені у працях Т. Гоббса. У рамках реалістичної парадигми політика сприймається як арена протистояння та збройних конфліктів між державами. Поняття «старий регіоналізм» відповідало саме цьому підходу до міжнародних відносин. Але з кінця 80-х рр. ХХ ст. деякі дослідники почали писати про кінець історії та про кінець міжнародних відносин, у тому числі. Свою позицію вони доводили, що війни класичного типу фактично зникають, а також закінченням «холодної війни». Таким чином, перед державами стояло завдання відмовитися від політики сили. Неможливо було ігнорувати соціальні та політичні аспекти транснаціональних взаємодій. Відповідно стала необхідністю розробка нового підходу до регіональної інтеграції в Європі. Розробка теорії нового регіоналізму стала історичною необхідністю. Вона повинна була відповідати новому розумінню динаміки та змісту міжнародних відносин. Таким чином, у старому регіоналізмі суб'єктами регіонального будівництва вважалися лише держави. Йшлося, в основному, про співпрацю у військовій та економічній галузі. Ця концепція була спрямована на захист регіональних гравців від негативного впливу глобалізації та переважання угруповань, «закритих» для вступу нових членів. Але ці принципи суперечили духу міжнародних відносин. Поява у 80-х рр. ХХ ст. теорії нового регіоналізму (New Regionalism Theory) була логічним завершенням трансформації міждержавних відносин. Вона розроблена шведськими вченими Б. Хетне та Ф. Содербаумом. У новому регіоналізмі суб'єктами регіонального будівництва вважаються і держави, і недержавні актори, для нього важливою є взаємодія у всіх сферах суспільного життя. Новий регіоналізм розглядає співробітництво всередині регіону як складову частину процесу глобалізації і тому йому переважання «відкритих» інтеграційних об'єднань має важливе значення. Закінчуючи відповідь на дане питання потрібно не конкретних прикладах інтеграційних утворень (ЄС, НАФТА, АСЕАН, АТЕС, МЕРКОСУР) розкрити застосування інтеграційних моделей у сучасному світі.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Вкажіть в чому відмінність між поняттями міжнародне співробітництво та міжнародна співпраця.
2. Назвіть сутність, ознаки, приклади стратегічного партнерства.
3. Розкрийте зміст поняття «міжнародна інтеграція» та охарактеризуйте основні інтеграційні теоретичні школи.
4. Визначте основні моделі інтеграції та етапи інтеграційних процесів.
5. В чому полягає різниця між «старим» та «новим» регіоналізмом.

Література

1. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2022. 472 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_miznarodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1
2. Мальська, М. П. Основи європейської інтеграції : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк . — Київ : Центр учбової літератури, 2020 320 с.
3. Управління в ЄС та політика європейської інтеграції. Мультимедійних підручник. URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/miltymediinyiposibnyk/>
4. Брусиловська, О. І. (2023). Дослідження регіоналізму: чи чекати подальшої еволюції? Міжнародні та політичні дослідження, (36), 30–42. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/288705>

Тема 10: Міжнародний порядок (2 год.)

План:

1. Міжнародний та «світовий» порядок: суть та основні виміри.
2. Основні типи міжнародного порядку.
3. Взаємозв'язок понять «міжнародний порядок» і «міжнародна система». Історичні типи міжнародного порядку.
4. Основні риси сучасного світового порядку.

Методичні поради

Розкриваючи зміст *першого питання* необхідно чітко артикулювати зміст понять «міжнародний» та «світовий» порядок і встановити особливості кожного з них. Разом з тим, необхідно зважати на те, що у сучасній доктрині і міжнародно-політичній практиці не склалося єди-

ного уявлення про те, що ж являють собою світовий (міжнародний) порядок. Поняття «світовий порядок» було введено до політологічного обігу в 1977 р. представником англійської школи міжнародних відносин Х. Буллом. Необхідно, виділити основні підходи до аналізу сутності міжнародного порядку. Насамперед, низка авторів інтерпретує його гранично широко, по суті, ототожнюючи із системою міжнародних відносин. Звісно ж, що ототожнення міжнародного порядку та системи міжнародних відносин теоретично і практично майже невиправдано, оскільки обидва поняття втрачають свою якісну визначеність, але це, своєю чергою, веде до термінологічної нечіткості політичної науки.

Ряд дослідників розглядає міжнародний порядок як структуру міжнародних відносин. Особливо це характерно для представників реалістичної та неореалістичної шкіл теорії міжнародних відносин. Саме структура впорядковує взаємовідносини між суб'єктами світової політики, формує зразки поведінки. При цьому головним у структурі міжнародної системи вважається співвідношення провідних держав, ієрархія відносин між ними. Інституціоналісти розуміють під міжнародним порядком сукупність певних інститутів, які утворюють певний устрій міжнародних відносин, покликаний забезпечити основні потреби держав і народів, створювати та підтримувати умови їхнього існування, безпеки та розвитку. До основних інституцій міжнародного порядку зазвичай відносять ООН, Світовий банк, НАТО, інші міжнародні організації, а також неформальні види кооперації, коаліції бажаючих, кодекси корпоративної поведінки та міжнародні режими.

Виходячи з цього необхідно чітко структурувати підходи наукових шкіл до визначення суті та основних вимірів понять, що вивчаються в першому питанні.

Готуючи *друге питання* потрібно врахувати, що розвиток світової системи міжнародних відносин супроводжувалося юридичним оформленням порядку, що трансформується, у вигляді міжнародних договорів, угод (Вестфальських 1648 р., Віденських 1815 р., Версальсько-Вашингтонських після першої світової війни, Ялтинсько-Потсдамських після Другої світової війни).

Міжнародний порядок неоднорідний. Власне, у світі одночасно існує безліч порядків, оскільки міжнародна система складається з великої кількості підсистем. Так, за рівнем підсистем можна назвати такі типи міжнародного порядку: глобальний (світовий), регіональний; субрегіональний; міжнародно-ситуаційний; груповий; двосторонній. Кожен із них відрізняється від інших ступенем зрілості та механізмами підтримки.

Типи порядку проявляються і на вертикальному зрізі міжнародних

відносин (глобальний, регіональний), і горизонтальному – тобто. одному й тому ж, наприклад, глобальному рівні відбивається своєрідність взаємозв'язків у певній групі країн.

Крім того, специфічні форми порядку існують і в інших підсистемах, різноманітних галузях (економічної, політичної) міжнародних відносин. Так, механізми та ступінь виразності порядку у міждержавних відносинах та у відносинах між недержавними акторами міжнародного життя можуть серйозно відрізнятися.

Таким чином, міжнародний порядок є станом міжнародної системи, який проявляється у підпорядкованості відносин її елементів певним принципам, нормам і правилам. Це динамічна характеристика, яка має певні рівні зрілості, що виявляються не тільки на різних етапах еволюції міжнародних відносин, але й на тому самому етапі в різних підсистемах (наприклад, територіальних). Існують об'єктивні потреби у підтримці порядку в міжнародній системі, однак вони не можуть бути реалізовані без цілеспрямованої діяльності народів та держав щодо впорядкування відносин між ними.

Підготовка до *третього питання* передбачає розкриття взаємозв'язку понять «міжнародний порядок» і «міжнародна система». Міжнародний порядок - комплекс взаємовідносин між членами міжнародного співтовариства, на основі взаємодії різнорідних факторів, найбільш важливу роль серед яких відіграє співвідношення сукупних потенціалів окремих учасників і побудована на ньому ієрархія (взаємне становище країн), а також принципи та правила цих взаємовідносин. Однією з базових тез при висвітленні цього питання є те, що у науці про міжнародні відносини існує згода щодо того, що сучасний міжнародний порядок та сучасна система міждержавних відносин ведуть свій початок з 1648 р., коли Вестфальські мирні договори поклали край Тридцятирічній війні у Західній Європі та санкціонували розпад Священної Римської імперії на 355 самостійних держав. Саме з цього часу як головна форми політичної організації суспільства повсюдно стверджується національна держава (у західній термінології - «держава-нація»), а домінуючим принципом міжнародних відносин стає принцип національного (тобто державного) суверенітету. Вестфальські договори мали на меті закріпити те, що склалося в результаті війни: співвідношення сил і, позначивши межі національних держав, створити протидію прагненню цих держав встановити своє панування над територіями одна одної. Таким чином, разом з державою – нацією та правовим закріпленням національно-державного суверенітету у міжнародних відносинах складається система політичної рівноваги. Ідея рівноваги як принцип міжнародних відносин та міжнародного

права проіснувала до 1815 р., коли поразка Наполеона та тимчасова перемога монархічних реставрацій були закріплені на Віденському конгресі в принципі «легітимізму», який означав у цьому випадку спроби переможців відновили феодальні порядки. Це не означає, що механізм рівноваги й надалі не використовується на підтримку порядку. «Легітимізм» як виправдання збройних інтервенцій європейських монархій з метою насадження феодальних порядків не міг зберігатися тривалий час. Вже в другій половині XIX ст. руйнується створений у результаті Віденського конгресу Священний союз, а до кінця століття у Європі відбувається формування двох основних військово-політичних угруповань - Троїстого союзу та Антанти, що розв'язали на початку XX ст. Першу світову війну. Її підсумком стали новий розкол Європи та світу загалом, більшовицький переворот 1917 р. та утворення СРСР. До трьох вимірів міжнародного порядку, на які вказував С. Хофманн, додався четвертий - ідеологічний вимір. Його поява зовсім не сприяла стабілізації міжнародних відносин, доказом чого стала Друга світова війна. В результаті розкол Європи та світу поглибився, бо утворилися два протилежні табори, дві суспільно - політичні системи, які сповідують діаметрально різні ідеології. Хитка стабільність між ними підтримувалася за допомогою «холодної війни» та взаємного залякування, що підкріплюється зростаючим ядерним арсеналом обох сторін, що зумовлювало перегони озброєнь, які ставали все більш обтяжливими для національних економік і світової економіки загалом. У структурному контексті міжнародний порядок, що сформувався після Другої світової війни постає як очевидний біполярний устрій, що ускладнюється по всіх вимірах цілою низкою причин. Типи міжнародного порядку, що спостерігаються в історії, коливаються у межах двох класичних моделей: моделі «стану війни» і моделі «ненадійного миру», або «порядку, що порушується».

Відповідаючи на *четверте питання*, потрібно визначити особливості сучасного світового порядку, виходячи насамперед з того, що система міжнародних відносин наразі знаходиться в стані турбуленції, спричиненою російською агресією проти України. Сучасний світовий порядок переживає кризу і перебуває у процесі реорганізації. Але головною складністю є визначення векторів еволюції світового порядку та які без пекові механізми будуть найбільш ефективними в умовах коли постійний член Ради Безпеки ООН є головним дестабілізуючим чинником в системі міжнародних відносин. Разом з тим, необхідно підкреслити, що зміни які торкнулися світу на межі XX-XXI ст., істотно вплинули на розвиток сучасних міжнародних відносин. Завершення «холодної війни», відмова від політики протистояння, розширення числа країн, що стали на шлях демократизації, формування глобально-

го громадянського суспільства, утвердження норм і принципів культури миру, розширення числа міжнародних суб'єктів – все це, безперечно, позитивні зміни у сучасній системі міжнародних відносин. Разом з тим, у світі є ряд факторів, що негативно впливають на міжнародні відносини: протиріччя між Заходом та Сходом, Північчю та Півднем, розширення числа держав, які володіють ядерною зброєю та засобами її доставки; активізація міжнародного тероризму, а також в умовах російсько-української війни формування вісі автократичних режимів на протигагу розвиненим західним демократіям. У сучасному світі можна виділити певні тенденції розвитку міжнародних відносин. Перша тенденція характеризується процесом становлення багатополусного світу. Другою, тенденцією розвитку сучасних міжнародних відносин стала їхня глобалізація, яка полягає в розвитку єдиної системи світового зв'язку, послаблення функцій національної держави, активізації діяльності транснаціональних корпорацій Третьою тенденцією розвитку міжнародних відносин стало наростання глобальних проблем, а відповідно прагнення держав світу до спільного їх вирішення. Особливість сучасного етапу розвитку міжнародних відносин полягає в тому, що процеси глобалізації, посилення економічної та соціальної взаємозалежності країн і народів парадоксальним чином співіснують з очевидним зниженням керованості міжнародної системи. У світі початку ХХІ ст. множаться вогнища регіональної нестабільності, зберігаються багато атавізмів «холодної війни», розхитується система міжнародного права, під питання ставиться провідна роль міжнародних організацій, включаючи ООН. У її нинішньому вигляді Організація Об'єднаних Націй зберігає своє значення як унікальний та універсальний інструмент діалогу, проте на практиці вона не лише позбавлена можливості втручатися у міжнародні конфлікти, але й часто перешкоджає формуванню інститутів, здатних ефективно вирішувати проблеми. Це особливо чітко проілюструвало повномасштабне російське вторгнення до України.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття «міжнародний» та «світовий» порядок.
2. Назвіть основні типи міжнародного порядку та поясніть їх характерні риси
3. Встановіть взаємозв'язок понять «міжнародний порядок» і «міжнародна система».
4. Проаналізуйте історичні типи міжнародного порядку.
5. В чому полягають структурні особливості сучасного світового порядку?

Література

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2-ге вид., перероб. й допов. – Харків : Право, 2025. 856 с.
2. Коваль І. М. Світова політика та міжнародні відносини XX–XXI століть : навчально-методичний посібник / І. М. Коваль, Ю. І. Майстренко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2021. 120 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams/0c4a9a50-8d6b-43e9-9bc6-538c531baa2a/download>
3. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко ; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. - Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 200 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25295>
4. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті К. : Наш формат, 2018. 320 с.

Тема 11: Демократизація та лібералізація — глобальні тенденції міжнародних відносин сучасності (2 год.)

План:

1. Особливості світового історичного розвитку кінця XX і початку XXI ст.
2. Цивілізаційний розвиток світового співтовариства
3. Проблеми зовнішньої безпеки у глобалізованому світі.

Методичні поради

Відповідь на *перше питання* передбачає визначення основних де-термінант сучасного розвитку міжнародних відносин і характерних рис цього процесу порівняно з періодом біполярності. Динаміка процесів, що впливають на саму архітектуру сучасної системи міжнародних відносин, є безпрецедентною в історичній ретроспективі. Інформатизація, глобалізація, пороговий статус у сфері технологій і виробництва (наближається «кібернетична хвиля» науково-технічної революції), високоактивна фаза підйому кількох цивілізацій провокують багаторівневе суперництво держав, які розцінюють «період кризи як час можливостей». Обмежена можливість довгострокового планування

в цих умовах позначається на стійкості союзів, що означає високу волатильність у проблематиці формування «балансу сил» та «балансу погроз». Мозаїчність сучасних міжнародних відносин характеризується переформатуванням зв'язків у рамках існуючих підсистем, що неминуче позначається на ступені розсіювання всієї системи та окремих її елементів.

Сучасна система міжнародних відносин ще знаходиться у процесі концептуалізації, проте її кризову складову можна виділити вже зараз. Після розпаду Радянського союзу, який спричинив злам біполярної системи, змінилося співвідношення сил, відбулася трансформація окремих принципів взаємодії країн на світовій арені. Намагаючись повернути світ до логіки «холодної війни» і переглянути універсальні принципи світоустрою російське керівництво пішло на відкриту агресію проти України. А це у свою чергу, стало найбільшим викликом «правилам гри» постбіполярного світу.

Характеристику *другого питання* доцільно почати з визначення сутнісних характеристик цивілізаційного розвитку світового співтовариства. Перші десятиліття ХХІ ст. викликали до життя серйозні зміни в світовому господарстві та світовій політиці, причому процеси глобалізації помітно ускладнили розуміння багатопланового розвитку різних тенденцій. Увагу викликають не тільки принципово нові явища у сфері економічного життя та технологій, але й явища, здавалося б, що залишилися у далекому минулому – релігія, традиції, цінності, націоналізм, національна пам'ять. Це спонукає до використання в ході аналізу поряд зі звичними геополітичним, економічним та національно-державним і цивілізаційним вимір світової політики. Це стало необхідним у зв'язку із поверненням у політичну сферу символічних цілей, а також з ускладненням засобів, інструментів і методів, які доповнили традиційну дипломатію та зовнішню торгівлю, у зв'язку з необхідністю влади у всіх державах зважати на світосприйняття та менталітет свого народу та інших народів.

Важливість цивілізаційного виміру світового розвитку та міжнародних відносин пояснюється наступними обставинами: – цивілізація – це об'єктивна даність: територія, населення, мова, релігія, історія, культура; – це актуальність, часом прикрита політичними гаслами. Цивілізаційний фактор не є провідним у світовому розвитку, але він становить основу цього розвитку. Саме цивілізаційні основи європейського суспільства, поряд з відповідними історичними обставинами, сприяли перетворенню Заходу в авангардну групу світового розвитку та сприяли збереженню цієї ролі. Так само певною мірою цивілізаційні основи ісламського та китайського суспільств впливали на перебіг їх

уповільненого соціально-економічного розвитку до середини ХХ ст., а нині стали передумовами їх прискореного зростання і посиленню значимості у світовій політиці.

На межі ХХ–ХХІ ст. у рамках цивілізаційного підходу оформилися дві точки зору на майбутнє світового співтовариства: «велике злиття» Заходу і Сходу в єдиний світ або формування нової якості світу без «злиття» цивілізацій, які його складають. У сферах міжнародних відносин і світового господарства це проявляється у розвитку взаємопов'язаних тенденцій до глобалізації та до регіоналізації. І в тому та в іншому випадку, процеси розвитку відіб'ються на стабільності світової системи та є конфліктогенними по своїй суті, що може спровокувати нові конфлікти та зіткнення у світовій та регіональних системах міжнародних відносин.

Розкриваючи *третє питання* про проблеми зовнішньої безпеки у глобалізованому світі необхідно чітко охарактеризувати процеси глобалізації та їх вплив на безпеку системи міжнародних відносин. До найважливіших факторів життя сучасної світової спільноти можна віднести процеси глобалізації, що активно розвиваються і впливають на всі сфери діяльності людства. Під глобалізацією розуміється процес формування єдиного загальносвітового багатовимірного простору. Це свого роду найвища стадія інтеграції світогосподарських зв'язків, інформаційної, економічної, технологічної та культурної взаємозалежності сучасних держав та народів. Одночасно у зв'язку з процесами глобалізації та інформаційної революції відбувається неінституціоналізована демократизація міжнародних відносин. На світовій арені поряд з державами дедалі активніше діють нетрадиційні актори: ТНК, ЗМІ, групи тиску, неурядові організації, різноманітні рухи, внутрішньополітичні регіони, міждержавні організації тощо. Вони мають суттєвий вплив на політичні тенденції світового розвитку. Ці «дійові особи» вкрай численні, різноманітні, їх вплив неоднозначний і часом важко прогнозований. Таким чином, світова політична система в процесі глобалізації має тенденцію до ускладнення, стає нелінійною, багатовимірною та багатофакторною, а значить (через вищесказане), у неї з'являються нові системні властивості, з якими пов'язані як нові ресурси глобального розвитку, так і нові загрози глобальній безпеці. Зміст та сутність безпеки в процесі глобалізації розширюються далеко за межі традиційного військового виміру. Глобальна безпека повинна охоплювати взаємопов'язані військові, політичні, економічні, екологічні та інші загрози життєвим інтересам планети, тобто. зростає роль невійськових компонентів. Навіть у рамках традиційного більш вузького визначення безпеки, що включає запобігання військовим загрозам

життєвим інтересам суверенної держави або групи об'єднаних держав, існують ширші проблеми глобальної безпеки.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте особливості світового історичного розвитку кінця XX - початку XXI ст.
2. Визначте особливі риси цивілізаційного розвитку світового співтовариства на сучасному етапі.
3. В чому на ваш погляд полягають проблеми зовнішньої безпеки у глобалізованому світі.
4. Проаналізуйте вплив глобалізаційних процесів щодо проблеми суверенітету держав на міжнародній арені.

Література

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2-ге вид., перероб. й допов. – Харків : Право, 2025. 856 с.
2. Міжнародні економічні відносини та світова політика. Частина 1: Навчальний посібник / Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Корольчук Л.В., Кравчук П.Я., Урбан О.А., Полянська Т.О. Луцьк: СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. 324 с. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-09/%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A_2022.pdf
3. Теорія міжнародних відносин : підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.] ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2022. 472 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373632507_Pidruc_Teoria_mizna_rodnih_vidnosin_Trebin_2022_PV1
4. Єремєєва І. А. Теорії цивілізацій та міжнародні конфлікти : підруч. / І. А. Єремєєва. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 144 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0052545.pdf>

Тема 12: Суверенітет і зміна підходів до безпеки наприкінці XX та на початку XXI ст. (2 год.)

План:

1. Проблеми змін режимів.
2. Проблеми військових конфліктів
3. Безпека особистості.

Методичні поради

Відповідаючи на *перше питання*, перш за все потрібно визначити поняття «політичний режим» та його основні характеристики і висвітлити основні підходи до типології політичних режимів. При цьому необхідно врахувати, що незважаючи на істотний інтерес до проблематики політичних режимів та режимних змін та величезну кількість досліджень, присвячених цій темі, компаративісти так не змогли дійти згоди з низки суттєвих питань. Концептуалізація, класифікація та операціоналізація політичних режимів, концептуалізація та типологія режимних змін та оцінка їх результатів, методологія дослідницьких підходів до режимних змін, як і раніше, приховують чимало інтелектуальних викликів. Типологізація політичних режимів продовжує залишатися важливим науковим завданням. Тут часто використовується дихотомія (авторитаризм – демократія) та трихотомія – підрозділ режимів на три типи (авторитарний, тоталітарний та демократичний). При використанні дихотомії головною проблемою буде визначення меж між категоріями, використання трихотомії — концептуалізація і операціоналізація проміжної категорії — гібридного режиму.

Гібридні режими поєднують авторитарні та демократичні інститути та практики і представляють, на думку професора політології в Університеті LUISS «Гвідо Карлі» (Рим, Італія), Л. Морліно, «оптичну ілюзію», оскільки можуть одночасно класифікуватися як «демократії з прикметниками» та і як «авторитаризми з прикметниками». Гібридні режими («змагальний авторитаризм» у американського політолога С. Левицького і канадського фахівця Л. Уея або «електоральний авторитаризм» у професора Віденського університету А. Шедлера) є напів-демократіями різного типу, від тих, що наближаються до електоральних демократій за рівнем плюралізму і змагальністю систем з домінуючою партією, до персоналістських режимів, що організовують вибори, але порушують громадянські права своїх громадян. Головна відмінність подібних режимів від справжніх автократій — це готовність толерантно ставитися до існування (але не перемоги) опозиційних партій, незалежних ЗМІ та неурядових організацій. Гібридний режим є

найбільш концептуально розмитою категорією, оскільки є результатом певних поєднань напіввідкритості, напівзмагання, напіврепресій. Такі характеристики роблять ці режими вразливими перед протестними діями, повстаннями та іншими формами громадянської непокорності та автивності. Внаслідок цього інституційного протиріччя гібридних режимів найменш стабільні і несуть у собі найвищі ризики режимних змін.

Недемократичні політичні режими розпадаються внаслідок громадянських воєн, заколотів, переворотів, революцій, масових протестів, реформ та виборів, а також внаслідок дій демократично обраних президентів та зовнішніх акторів. Найбільш вивченими типами режимних змін є демократичні транзити, перевороти та громадянські війни, оскільки ці події відбувалися досить часто і торкнулися всіх регіонів світу. У період із 1946 по 2010 рр. більшість (35%) змін авторитарних режимів відбулися внаслідок військових переворотів. Інші варіанти розпадів включали: програні лідером вибори (13%), ненасильницькі дії протесту «знизу» (17%), організований збройний конфлікт (8%), дії зовнішніх акторів (5%), розпад держави (2%) та інші зміни, ініційовані «зверху» (8%).

У *другому питанні* потрібно висвітлити проблематику військових конфліктів в міждержавних відносинах. Сучасний світ характеризується зростанням конфліктності і збільшення числа збройних конфліктів на міжнародній арені. У зв'язку з цим для будь-якого учасника міжнародних відносин врегулювання збройних конфліктів стає першочерговим завданням, оскільки дозволяє мінімізувати втрати при досягненні своїх цілей. Слід зазначити, що методологія вивчення збройних міжнародних конфліктів перебуває в стадії формування і має практичну спрямованість, оскільки безпосередньо взаємопов'язана з розробкою технологій запобігання та врегулювання конфліктів. Таким чином, методологічні засади вивчення проблеми збройних міжнародних конфліктів і шляхів їх врегулювання мають практично-політологічне значення у зв'язку з загостренням конфліктів на міжнародній арені, що сприяє актуалізації їхнього вивчення. Одним із дискусійних питань у політичній конфліктології є поділ конфліктів на міжнародні та неміжнародні. Слід зазначити, що на практиці визначення статусу конфлікту визначається в результаті угоди між провідними світовими акторами, які переслідують власні інтереси у конфлікті. Так, залишається відкритим питання про класифікацію внутрішньополітичних збройних конфліктів з залученням інших акторів міжнародних відносин. Крім цього, сучасні політичні реалії вимагають розгляду деяких міжетнічних або міжрелігійних конфліктів, що виникають усередині тих чи інших дер-

жав у єдності з міжнародними конфліктами. Це обумовлено рядом причин. По-перше, внутрішній конфлікт може перерости в міжнародний при підключенні ширшого кола учасників та виходу за межі держави (збройне протистояння в Лівії у 2011 р.), причому цей процес може супроводжуватися як прямим військовим втручанням, так і опосередкованою участю третіх сторін (наприклад, потоки біженців з країни у часи внутрішнього збройного конфлікту; захоплення як заручників громадян третіх країн). По-друге, в результаті дезінтеграції країни внутрішній конфлікт може перетворитися на міжнародний (наприклад, конфлікт у Ємені з 2014 р.). Нарешті, по-третє, залучення посередників з третіх країн або виступаючих від імені міжнародних організацій у процес врегулювання внутрішніх конфліктів надає цим конфліктам міжнародного значення (наприклад, процес політичного врегулювання збройного конфлікту в Сирії з 2011 р. за сприяння ООН). Наразі потрібно підкреслити, що на світовій політичній арені чітко структурувалась тенденція до домінування неміжнародних конфліктів. Все більше конфліктів міжетнічного, соціального, економічного та релігійного характеру набувають міжнародного виміру та впливають на стабільність міжнародного середовища, викликаючи реакцію з боку інших акторів міжнародних відносин, то починають стиратися кордони між внутрішніми та міждержавними конфліктами. Також необхідно підкреслити значення конфліктів ідентичності, які стали однією з найбільш значимих детермінант міжнародних відносин на сучасному етапі. Конфлікти ідентичності, можна поділити на три групи: 1) конфлікти між центральною владою та етнічною (релігійною) групою; 2) між етнічними та релігійними групами; 3) між державою (державами) та неурядовою (терористичною) структурою.

Окремою складовою цього питання, є відзначення того, що дослідження міжнародних конфліктів як самостійного наукового напрямку сформувалося межі 1940–1950-х рр. і до 1990-го рр. утвердилося як відносно автономна теоретико-прикладна дисципліна. У другій половині XX ст. оформилися три основи ні напрямки у вивченні збройних міжнародних конфліктів: «стратегічні дослідження», «дослідження конфлікту», «дослідження миру». Найважливішою проблемою «стратегічних досліджень» є проблема війни, а також її причин і наслідків як для певної держави або регіону, так і для міжнародної системи загалом. Для напрямку «дослідження конфлікту» центральними є питання, пов'язані, перш за все, з дослідженням походження і з виділенням різновидів міжнародних конфліктів. По кожному із цих питань існують розбіжності, у зв'язку з чим виділяють структурний і концептуальний підходи у питанні про походження міжнародного конфлікту. Третім основним підходом у вивченні збройних міжнародних конфліктів є

«дослідження миру». Цей напрям торкається широкого комплексу питань, пов'язаних із пошуками шляхів врегулювання міжнародних конфліктів У «дослідженні миру» виділяють кілька підходів. Напрямок «Conflict Resolution» («регулювання конфлікту») розглядає питання, пов'язані з механізмами дозволу та контролю конфліктів, пошук шляхів переходу від протистояння до співпраці. Прихильники цього напрямку вважають конфлікти універсальним феноменом, у зв'язку з чим вони не можуть бути усунені, тому, на їхню думку, аналіз конфліктів повинен бути спрямований на розробку механізму управління ними з метою примирення всіх учасників. У рамках течії «Peace Research» («дослідження миру») мир розглядається не тільки як цінність, але і як мета, для досягнення якого передбачаються активні дії його прихильників (навіть до тимчасового використання сили). Необхідно відзначити, що вивчення міжнародних конфліктів може ґрунтуватися тільки на синтезі наведених вище напрямків, кожен з яких відображає певний аспект політичної реальності. Наведені вище напрямки дослідження конфліктів у вивченні їхнього політичного врегулювання спираються на спеціальні наукові методи.

Підготовка до *третього питання* передбачає врахування того, що поняття та зміст поняття «безпека особистості» є предметом широкої наукової дискусії і має важливе значення не лише у теоретичному плані, а й для практичної діяльності органів публічної влади. Основні елементи безпеки особистості знайшли відображення в міжнародному праві. Так, у Доповіді про розвиток людини, зробленому в рамках Програми ООН з питань людського розвитку (ПРООН) у 1994 р. була представлена нова концепція безпеки людини, яка ототожнює безпеку з людьми, а не з територіями, з розвитком, а не зі зброєю. Протягом ХХ ст., століття двох найжорстокіших війн, а також періоду холодної війни – протистояння світових держав, суб'єктом та об'єктом забезпечення безпеки була саме держава, а людина була здебільшого «гвинтиком державної машини». Початкова концепція була сконцентрована в основному на захисті особистої безпеки людини, то згодом також орієнтовна на гарантування задоволення його потреб, що дозволяє людині бути повноправним членом товариства. У цьому аспекті передбачено сім елементів безпеки: економічна, екологічна, особиста, суспільна і політична, а також безпечність продуктів харчування та у сфері охорони здоров'я. У прийнятій 10 вересня 2012 р. резолюції Генеральної Асамблеї ООН визначається поняття «безпека особистості». Представлена концепція безпеки людини охоплює право на мир, свободу, гідність і рівноправність, а також свободу від злиднів і безвиході. Дуже важним у даній концепції є визнання прямого взаємозв'язку між миром, розвитком та правами людини. У контексті цього питання важливим є простежити проблему безпеки людини в законодавстві України

(Конституція України, Стратегія національної безпеки України, Закон України «Про національну безпеку» тощо).

Питання для контролю і самоконтролю

1. Висвітліть підходи різних наукових шкіл до транзиту демократії та зміни політичних режимів. Наведіть конкретні приклади зміни режимів в різних регіонах світу.

2. Охарактеризуйте яким чином еволюціонувало поняття «збройний конфлікт» в історії наукової думки. Надайте типологію збройних конфліктів.

3. Крізь призму міжнародного права проаналізуйте поняття «безпека особистості»

4. Яким чином поняття «безпека особистості» відображено в національному законодавстві України?

Література

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2-ге вид., перероб. й допов. – Харків : Право, 2025. 856 с.

2. Ситник Г.П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ "САК ЛТД.", 2023 92 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>

3. Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/fe03ad93-43d8-4116-8b7f-9dd2017979b7/download>

4. Єремєєва І. А. Теорії цивілізацій та міжнародні конфлікти : підруч. / І. А. Єремєєва. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 144 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0052545.pdf>

5. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. А. Бевз, С. Г. Брехаря, М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевський, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/ZMINY-POLITYChNYKh-REZhYMIV.pdf>

Тема 13: Демократія і авторитаризм: змагання в економічній сфері (2 год.)

План:

1. Становлення демократичної світобудови.
2. Модель «суверенної демократії»
3. Світова економічна криза 2008 р. і її вплив на міжнародні відносини.

Методичні поради

Готуючись до *першого питання* варто звернути увагу на умови в яких відбувалось становлення демократичної світобудови наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Закінчення «холодної війни» завершило в принципі процес формування єдиної світової спільноти. Шлях, пройдений людством від ізолюваності континентів, регіонів, цивілізацій та народів через колоніальне збирання світу. Розширення географії торгівлі, через катаклізми двох світових воєн, масовий вихід на світову арену держав, що звільнилися від колоніалізму, мобілізацію ресурсів усіх куточків світу в протистоянні «холодної війни». Підвищення компактності планети в результаті науково-технічної революції завершилося крахом «залізної завіси» між Сходом і Заходом і перетворенням світу на єдиний організм з певним набором принципів та закономірностей розвитку його окремих частин. Світова спільнота все більше стає такою насправді. Тому останнім часом підвищена увага приділяється проблемам взаємозалежності та глобалізації світу, спільному знаменнику національних складових світової політики. Зникнення ідеологічного збудника світової політики у вигляді протистояння «комунізм – антикомунізм» дозволяє повернутися до традиційної структури відносин між національними державами, характерною для ранніх етапів Вестфальської системи. І тут розпад біполярності передбачав утворення багатополярного світу, полюсами якого мають стати наймогутніші держави. Геополітичні зміни на Європейському континенті внаслідок об'єднання Німеччини, розпаду колишньої Югославії, Чехословаччини, очевидної прозахідної орієнтації більшості країн Східної та Центральної Європи. Включаючи держави Балтії, накладаються на певне посилення європоцентризму та самостійності західноєвропейських інтеграційних структур, на більш рельєфний прояв у низці країн Європи настроїв, які не завжди збігаються зі стратегічною лінією США. Разом з тим, ослаблення та часткове руйнування колишніх механізмів політичного контролю, демократизація суспільного життя, глибокі перетворення в економічних і політичних відносинах, що проводяться такими швидкими темпами на світовій арені після закінчення

«холодної війни», природно, призвели до ескалації. Насамперед прихованих вогнищ напруженості, що супроводжується численними конфліктами, які залишаючись невідрегульованими, ведуть світ до стану, близького до анархії, з непередбачуваними наслідками. Можна зробити найзагальніший висновок про новий світовий порядок ХХІ століття: світом людей мають керувати великі ідеї, які мають об'єднати людство та поховати насильство та тероризм, породжені міждержавними етно-територіальними конфліктами кінця ХХ століття. Але, наразі у контексті російсько-української війни розбудові демократичної системи міждержавних взаємовідносин кинута екзистенційний виклик. Фактично, це екзистенційна війна двох просторів – українського простору свободи і російського простору рабства.

Підготовка до *другого питання* передбачає розкриття сутнісних характеристик моделі «суверенної демократії». Концепт «суверенної демократії» (sovereign democracy) активно використовувався в політичному дискурсі часів «холодної війни». Він означав незалежну (насамперед від СРСР та комуністичного табору) демократичну державу, а також політичний режим відповідного типу. Очевидним чином, у цьому словосполученні виявлялося ідеологічне протиставлення «вільного» та «комуністичного» світів. Після закінчення холодної війни словосполучення майже перестало застосовуватися. Концепт став означати, передусім, демократизовані держави, що отримали незалежність від комуністичного світу (радянської імперії). Особливо активно поняття «суверенна демократія» використовувалося та використовується на Тайвані. Там воно означає: а) суверенітет Тайваню щодо комуністичного материкового Китаю; б) заснування цього суверенітету та протиставлення материковому Китаю (демократичний характер правління або, швидше, приналежність до «вільного світу»). Істотним видається застосування терміна «суверенна демократія» щодо характеристики режимів, країн що розвиваються у контексті їх протиставлення західній традиції. Висунення різних атрибутів «локальної» демократії, що протиставляють її західноліберальній, у другій половині ХХ ст. часто виступало як спосіб ідеологічного протиставлення країн «третього світу» Заходу («народні демократії» в країнах соціалістичної орієнтації, «керована демократія» в Індонезії, «ісламська демократія» в Ірані тощо). Поширеність такого розуміння демократії в незахідних і недостатньо модернізованих політичних культурах пов'язана з тим, що воно відсилає до надзвичайно архаїчних моделей «общинності», характерних для країн Сходу і для самої Європи в тих місцях і в ті часи, де і коли проект модерну не був достатньо реалізований. Іншою важливою функцією «суверенної демократії», що не меншою мірою відсилає

до автократичної, але економічно надзвичайно ефективної влади Гоміндану на Тайвані, стає модель неліберальної (авторитарної, з опорою на традиційні інститути) модернізації, що міститься в цій концепції. Показовим у цьому контексті є факт, що Вперше в російі поняття суверенної демократії ввів у широкий обіг у 2005-2006 рр. один із авторів концепції «руського миру» тодішній заступник керівника адміністрації президента рф В.Ю. Сурков.

Третє питання посвячено досить складному питанню, а саме визначенню впливу світової економічної кризи 2008 р. на стан міждержавних відносин. Необхідно звернути увагу на те, що фінансова криза 2008 р. мала всеосяжний, системний характер. Вона вплинула як на комерційні банки, міжбанківський і фондовий ринки, так і на центральні банки, і навіть корпорації. На сучасному етапі на тлі глобалізації вплив кризи відчувався у всіх регіонах світу. Його не змогли уникнути ні розвинені країни, ні держави, що розвиваються. Вплив кризи на формат взаємовідносин між державами можна розглядати у наступних площинах: по-перше, саме держави витягли світову економіку із кризи. Антикризові програми базувалися на кейнсіанських рецептах: трильйони доларів були спрямовані на стимулювання економічної активності. А ще трильйони – на порятунок банків та компаній, які незадовго до цього називалися головними акторами глобалізації; по-друге, зросла роль держави у вирішенні суспільних проблем. У США президент Б. Обама розпочав найбільшу з 1960-х рр. реформу охорони здоров'я У Франції запущено радикальну реформу пенсійної системи. В усіх західних країнах поступово посилюється екологічне регулювання. Зростає тиск на користь прогресивного оподаткування та зміни системи податкового регулювання корпорацій. Проводяться перші експерименти щодо запровадження безумовного базового доходу. Зміни, що відбуваються в соціальній сфері, вкрай обережні, наштовхуються на жорстку протидію з різних сторін, схильні до періодичних відкатів; по-третє, посилюється значення держави як двигуна інновацій. У рамках неоліберальної доктрини, яка домінувала до кризи, державна промислова політика сприймалася вкрай негативно. Ще сильніша роль держави у цій сфері виявилася з початком технологічної війни США та Китаю. Іншим прикладом того, як держава спрямовує бізнес за тією чи іншою технологічною траєкторією, є бум зелених технологій, запущений державними антикризовими пакетами 2008–2009 рр.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте причини та визначте перешкоди на шляху становлення демократичної світобудови наприкінці XX – початку XXI ст.

2. Визначте визначальні риси моделі «суверенної демократії».
3. Проаналізуйте причини світової економічної кризи 2008 р.
4. В чому полягали наслідки економічної кризи 2008 р. для України?

Література

1. Трофименко А. В. Теорія та практика лобіювання : навч. посібник / А. В. Трофименко. – Київ : МДУ, 2024. 207 с. URL: <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6047>
2. Шабанов М. О. Сучасні політичні режими: концептуальні засади та практичний вимір : навч. посіб. / М.О. Шабанов. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. 142 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams/5411b4c1-ffcf-4e28-841d-f3e7bcb7597f/download>
3. Доморослий В. І. Основи демократії (для студентів неспеціальних факультетів усіх форм навчання): Навчальний посібник. – Умань ВВЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський М.М.»), 2021. 158 с. URL: <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/9483c8d5-78f0-4e38-96ee-32a2f8631433/content>
4. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. А. Бевз, С. Г. Брехаря, М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевський, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/ZMINY-POLITYChNYKh-REZhYMIV.pdf>
5. Пехник А. В. Демократичний транзит: сутність та особливості : навч.-метод. посіб. (для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти) / А. В. Пехник ; кафедра політичних теорій. - Одеса : НУ «ОЮА», 2020. 39 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/55cfce8e-600a-40f7-be2f-18e1cfb65aab/download>

Тема 14: Україна у сучасному світовому політичному процесі. Україна як суб'єкт геополітики та сучасні загрози геополітичній безпеці (2 год.)

План:

1. Україна в сучасних міжнародних відносинах.
2. Національні інтереси України. Пріоритетні напрями зовнішньої політики України.
3. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці України.
4. Геополітичний простір України.
5. Україна в інтеграційних процесах.
6. Безпека України: чинники нестабільності.
7. Стан і перспективи української зовнішньої політики.

Методичні поради

Готуючи відповідь на *перше питання* потрібно зазначити, що точкою відліку виходу відновленої Української держави на міжнародну арену є 1991 р. Вихід на міжнародну арену такої великої держави як Україна - подія історичного значення. У цьому зв'язку відомий американський політолог Зб. Бжезинський відзначав, що незалежна Україна змінює всю геополітичну карту Європи. Її поява одне із трьох найбільш значних геополітичних подій ХХ ст. Перша подія - розвал в 1918 р. Австро-Угорської імперії. Друга - розділ Європи в 1945 р. на два блоки. Поява незалежної України може вважатися третьою такою подією. У контексті цього питання доцільним є аналіз геополітичного положення України, яка займає вигідне геостратегічне положення на перетині інтересів євроатлантичної, східноєвропейської та ісламської цивілізацій. Зовнішня політика України носить відкритий характер. Її головні завдання: - діяльність по затвердженню і розвитку незалежної демократичної держави; - забезпечення стабільності міжнародного становища України; - збереження територіальної цілісності й непорушності кордонів, взаємовигідне співробітництва з усіма зацікавленими сторонами; - захист прав й інтересів громадян й юридичних осіб за кордоном; - підтримка правил міжнародного співіснування, проведення політики миру й співробітництва, активна участь щодо реалізації загальнолюдських інтересів.

Доцільним є також аналіз нормативно-правової бази, яка визначає зовнішньополітичний курс України: Конституція України, Стратегія національної безпеки України, Закон України Про засади внутрішньої і зовнішньої політики тощо. Наша держава є однією з фундаторів ООН, окрім того Україна активно розвиває співробітництво з ЄС, НАТО та

іншими провідними міжнародними організаціями різних регіонів світу.

Розглядаючи *друге питання*, слід охарактеризувати національні інтереси України на зовнішньополітичній арені та чітко окреслити пріоритетні напрями зовнішньої політики України. Доцільним є дати підходи до визначення поняття «національний інтерес» в міжнародно-політичній науці. Національний (чи державний) інтерес - безумовно ключовий елемент у системі сучасних міжнародних відносин. Це поняття, що зародилося ще в XVII ст. зі становленням Вестфальської системи і утворенням національних держав і остаточно оформилося після Другої світової війни, є невід'ємною частиною світової політики. Тріумф категорії національного інтересу відбувся в середині XX ст., йому сприяв основоположник теорії політичного реалізму Г. Морґентау. Він стверджував, що така категорія пов'язана з набуттям і використанням сили («power»), яку застосовує держава, переслідуючи свої мети. В результаті дискусії, пов'язані з цим поняттям, отримали назву «нові великі дебати», і тривають між дослідниками і досі. Аналізуючи поняття «національний інтерес» у зовнішньополітичного курсу нашої держави, необхідно зазначити, що це поняття чітко визначено в Законі України «Про національну безпеку України»: національні інтереси України - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Також необхідним є аналіз відстоювання Україною власних національних інтересів в умовах агресії росії. Для цього необхідно розділити агресивні дії росії проти нашої держави на два етапи: 1. 2014 – 2022 рр. (гібридний етап); 2. 2022 – і по сьогодні (етап повномасштабного вторгнення).

Розкриваючи *третє питання* про стратегічне партнерство в зовнішній політиці України необхідно висвітлити визначальні риси поняття «стратегічне партнерство». Стратегічне партнерство - тип міждержавних відносин, побудований як послідовна система взаємодії держав в напрямі реалізації спільних стратегічних завдань, інтересів та цілей. На відміну від союзницьких відносин стратегічне партнерство не передбачає жорсткої системи зобов'язань політичного, економічного, гуманітарного або безпекового характеру. В широкому розумінні стратегічне партнерство – це система взаємодії двох або кількох держав, яка ґрунтується на визнанні спільних цінностей та/або баченні, високому рівні співробітництва у визначених сферах, обопільній зовнішньополітичній підтримці, зокрема, в рамках міжнародних організацій, узгодженні позицій у кризових ситуаціях та при вирішенні міжнарод-

них конфліктів. Відповідь на це питання передбачає розгляд генезису та еволюції стратегічного партнерства у зовнішньополітичному курсі України. Важливою складовою цього питання є аналіз відповідної нормативно-правової бази України: Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України» (2 липня 1993 р.), «Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» («Будапештський меморандум» 5 грудня 1994 р.), Конституція України 28 червня 1996 р., Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (1 липня 2010 р.), Стратегія національної безпеки України (14 вересня 2020 р.).

Оцінюючи геополітичний простір України в *четвертому питанні* варто виходити з того, що розпад СРСР і поява незалежної України змінили геополітичний простір Європи. Україна стала однією з потужних осей світової геополітики. Особливістю підготовки цього питання є висвітлення геополітичного позиціонування України в період 1991 – 2014 рр., і зміну підходів до цієї проблеми після 2014 р., а саме після анексії Криму РФ, і розв'язання Росією повномасштабної війни проти України. Сучасні дослідники доводять, що сучасна Україна виконує чотири функції у системі європейської безпеки й дві за межами Європи, причому значення останніх зростає: перша функція – можливість для Заходу «нейтралізувати» Росію з метою усунення небезпеки для країн Центральної Європи; друга функція – усвідомлення Росією факту, що Україна здобула незалежність усерйоз і надовго. Очікується, що, розпочавши гібридну війну проти України та окупувавши Крим та Донбас, а на сьогоднішній день ще й триває повномасштабне вторгнення РФ в Україну, яке висвітлює забюрократизованість ЄС та безпекових організацій, особливо ООН і НАТО, особливо у контексті злагодженості і ефективності системи прийняття рішень. Важливим у контексті геополітичного статусу України є чітка орієнтація нашої держави на європейський простір і набуття повноправного членства в ЄС та НАТО.

Оцінюючи участь України в інтеграційних процесах, що складає зміст *п'ятого питання* необхідно чітко простежити еволюційний поступ нашої держави у напрямку європейської інтеграції. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. до світових інтеграційних процесів приєдналися постсоціалістичні країни Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) та нові держави пострадянського простору, які виникли внаслідок руйнації «соціалістичного табору» та розпаду СРСР. Переважна більшість країн ЦСЄ і країни Балтії відразу взяли курс на приєднання до Європейського Союзу, що й зумовило нові хвилі його розширення у

2004-2007рр. Інші країни пострадянського простору, в т.ч. Україна, створили Співдружність Незалежних Держав (СНД) – євразійське інтеграційне об'єднання, яке мало, поряд з іншими, економічні цілі. Надалі на пострадянському просторі виникали (і виникають) інші об'єднання різного формату та конфігурації. Проте, до цього часу жодне з них не досягло задекларованих цілей. Україна, попри проєвропейську риторичку, не використала свої шанси на приєднання до ЄС, з іншого боку – юридично не стала членом СНД. Фактично, до цього часу Україна, задекларувавши на рівні політичного керівництва та закріпивши на законодавчому рівні курс на інтеграцію до ЄС, поки не ввійшла до економічного інтеграційного об'єднання на Заході. Разом з тим, «точкою неповернення» став початок російської агресії проти України в 2014 р. З цього моменту Україна і у своєму зовнішньополітичному курсі і в громадянській підтримці європейської і євроатлантичної інтеграції України чітко визначилась з геополітичною орієнтацією. Важливою віхою на шляху європейської інтеграції України стало підписання Угоди про асоціацію України з ЄС (повна назва - Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони) - угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, яка замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 р., економічну частину - 27 червня 2014 р.

У 2022р. розпочався новий етап у відносинах Києва і Брюсселя - Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, який матеріалізував перспективи приєднання до євроспільноти, сприяв подальшим реформам, став стимулом для влади і громадян країни, позитивним сигналом для європейських і світових інвесторів.

У січні 2024 р. Європейська Комісія розпочала офіційну процедуру аналізу адаптації законодавства України на відповідність до права Європейського Союзу (скринінгу), що заклало основу для переговорів про вступ України до Європейського Союзу.

25 червня 2024 р. у Люксембурзі відбулась перша Міжурядова Конференція між Україною та ЄС, що ознаменувала початок фактичних перемовин про членство України в Європейському Союзі.

Нині на порядку денному — адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС, практичне запровадження «безвізів» у різних сферах, подальша секторальна інтеграція тощо.

Розглядаючи *шосте питання* необхідно чітко визначити чинники нестабільності для національної безпеки України. Закон України «Про національну безпеку України» визначає: «Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій». Окремим аспектом підготовки має бути аналіз «Стратегії національної безпеки України» в якій структуровані поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов. Головним чинником небезпеки для існування незалежної Української держави є агресивна політика росії. При цьому необхідно зважати на те, що виходячи з принципу неподільності безпеки, загрози нашої державі з боку росії є безпосередніми тригерами загальноєвропейської та світової безпеки в широкому розумінні цього поняття: військова, економічна, енергетична, продовольча, інформаційна тощо.

Готуючи відповідь на *сьоме питання* насамперед необхідно виходити з того, що основним системоформуючим чинником зовнішньополітичної стратегії України на сучасному етапі є протидія російській агресії і формування блоку союзників. Українська дипломатія в умовах війни діє на фоні та під впливом динамічних зовнішніх подій, швидкоплинних процесів глобального та регіонального рівнів, що містять виклики та загрози для нашої країни. Однією з головних детермінант є низька ефективність глобальних і регіональних структур безпеки запобігти ескалації конфліктів на світовій арені, зокрема, зупинити російську агресію. А це у свою чергу стимулює активну дипломатичну діяльність України щодо розбудови новітніх союзів у контексті протидії російській агресивній політиці. Прикладом є коаліція «Рамштайн», яка сьогодні є ключовою платформою координації військової допомоги нашій країні й налічує вже понад 50 держав.

Основними зовнішньополітичними ініціативами, що наразі ініціює наша держава є: - укладення двосторонніх угод про співробітництво у сфері безпеки з низкою країн світу; - просування українською владою Формули миру з метою проведення Самітів миру. Отже, з одного боку, мова йде про розширення військово-технічного партнерства з країнами союзниками, співробітництво у безпековій сфері, з іншого - про політико-дипломатичне примушення до миру країни-агресора. У 2024 р. Україна уклала двосторонні угоди про співробітництво у сфері безпеки

ки з низкою країн світу. Загалом станом на жовтень 2024 р. укладено 27 угод — 7 з країнами «G7», 19 з державами, що свого часу приєдналися до Вільнюської декларації, а також з ЄС. Зокрема, 17 жовтня 2024 р. таку угоду Україна підписала з Грецією. До декларації також приєдналися Албанія, Болгарія, Кіпр, Північна Македонія, Чорногорія тощо.

Отже, завданнями української дипломатії є посилення консолідації та єдності країн розвинених західних демократій, посилення довгострокової політичної, воєнно-фінансової допомоги та підтримки з боку держав-союзників і міжнародних інституцій, ефективна реалізація стратегічно важливих для України ініціатив щодо Самітів миру і втілення в життя Плану перемоги. Водночас в умовах тривалої війни все більшого значення набуває фактор зміцнення внутрішньої стійкості і єдності української нації, оборонних можливостей країни, більш активне залучення потенціалу суспільства, здійснення успішних реформ.

Питання для контролю і самоконтролю

1. Охарактеризуйте місце та роль України в сучасній європейській системі міжнародних відносин.
2. Згідно нормативно-правової бази вкажіть національні інтереси та пріоритетні напрями зовнішньої політики України.
3. Надайте характеристику взаємовідносин України з її стратегічними партнерами.
4. Вкажіть особливості геополітичного позиціонування України
5. Назвіть основні етапи та перспективи європейської та євроатлантичної інтеграції України
6. Згідно «Стратегії національної безпеки України» окресліть чинники небезпеки.
7. Проаналізуйте стан і перспективи української зовнішньої політики.

Література

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2-ге вид., перероб. й допов. – Харків : Право, 2025. 856 с.
2. Ситник Г.П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. 103 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/5244df44-885b-4188-a990-1d3de2ddf4cf.pdf>
3. Ситник Г.П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпе-

ка: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023 92 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>

4. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минушини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. – Кн. 2 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Інститут історії України, 2022. 753 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0016980.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0

5. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпечного середовища : монографія. – Київ : НІСД, 2022. – 532 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf

Перелік запитань до іспиту

I семестр

1. Державні стандарти підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин.
2. Навчальний план як головний документ з підготовки спеціалістів у галузі міжнародних відносин.
3. Сфери діяльності фахівця-міжнародника.
4. Особливості навчального процесу підготовки фахівця у галузі міжнародних відносин.
5. Підготовка спеціалістів-міжнародників у закладах вищої освіти України.
6. Провідні світові та європейські дослідницькі центри, що вивчають міжнародні відносини.
7. Структура дослідження міжнародних відносин.
8. Основні методи та методологічні принципи дослідження міжнародних відносин.
9. Поняття «міжнародні відносини», «міжнародна політика», «світова політика»: основні підходи до їх розуміння.
10. Характерні ознаки міжнародних відносин.
11. Типи та рівні міжнародних відносин.
12. Сутність та структура міжнародної системи.
13. Типи міжнародних систем.
14. Абстрактні моделі розвитку міжнародних систем М. Каплана.
15. Історично послідовні міжнародні системи І. Луарда та Р. Роузкранца.
16. Типи міжнародних систем М. Ніколсона.
17. Довестфальський міжнародний порядок.
18. Вестфальська міжнародна система.
19. Віденський конгрес та його вплив на формування міжнародної системи.
20. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин.
21. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин.
22. Ерозія біполярної системи міжнародних відносин у 90-х рр. XX ст.
23. Особливості формування сучасної міжнародної системи.
24. Сутність та типи суб'єктів міжнародних відносин.
25. Держава як суб'єкт міжнародних відносин.
26. Недержавні учасники міжнародних відносин.
27. Міжурядові організації в системі міжнародних відносин.
28. Неурядові організації як суб'єкт міжнародних відносин.
29. Індивіди у міжнародних відносинах.
30. Сутність та принципи зовнішньої політики держави.

31. Типи зовнішньої політики держави.
32. Співвідношення внутрішньої та зовнішньої політики держави.
33. Інтерес у міжнародних відносинах. Взаємозв'язок інтересів, мотивів і цілей суб'єктів міжнародних відносин.
34. Типологія та ієрархія міжнародних інтересів.
35. Національний інтерес держави у міжнародних відносинах.
36. Засоби міжнародних відносин.
37. Сила як атрибут міжнародних відносин.
38. Сутність, виникнення та форми дипломатичної діяльності.
39. Види дипломатії.
40. Сутність міжнародного конфлікту та його основні вияви.
41. Типи міжнародних конфліктів.
42. Способи врегулювання міжнародних конфліктів.
43. Переговори та їх роль у врегулюванні конфліктів.
44. Сутність міжнародного співробітництва.
45. Основні теоретичні моделі та етапи інтеграційних процесів.
46. Міжнародний та «світовий» порядок: суть та основні виміри.
47. Основні історичні типи міжнародного порядку.
48. Сучасні глобальні тенденції та їх вплив на міжнародні відносини.
49. Виміри глобалізації (економічний, політичний та культурний) та їх вплив на міжнародні процеси.
50. Глобальні проблеми сучасності та пропозиції щодо їх вирішення.
51. Поняття, принципи та сутність академічної доброчесності.
52. Принципи академічної доброчесності.
53. Складові поняття академічної доброчесності.
54. Етичні стандарти вищої освіти.
55. Основні засади академічної доброчесності.
56. Нормативно-правові акти в сфері дотримання академічної доброчесності, їх система.
57. Плагіат: причини на передумови виникнення.
58. Правила використання оригінальних текстів, цитування і оформлення посилань.
59. Підстави та умови відповідальності за порушення академічної доброчесності здобувачів освіти.
60. Національні правила оформлення бібліографічних посилань.

Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

Графік контрольних заходів та рейтингова шкала оцінювання

№	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1	Усні відповіді на семінарських заняттях	2*15=30
2	Презентація	10
3	Доповідь	10
4	Реферат	10
5	Іспит	40
	Всього	100

1. Відповідь на семінарі оцінюється за 2-бальною шкалою, де 2 бали студент отримує за повну відповідь на питання семінару, яка передбачає виклад теоретичної частини питання та проекцію на власне магістерське дослідження.

2. Презентація оцінюється:

8-10 балів – 10-12 слайдів, які повністю розкривають питання; слайди є авторськими, презентація закінчується підсумками – власними висновками автора; слайди – це інформація, а не ілюстрації до теми.

5-7 балів – 8-10 слайдів, які повністю розкривають питання; відсутні авторські висновки; слайди частково авторські, а частково є компіляцією наукових думок.

1-4 бали – слайдів менше 8; слайди не є авторськими, а є компіляцією наукових думок.

3. Доповідь оцінюється:

8-10 балів – доповідь містить вичерпну відповідь на обране питання, має авторські висновки та рекомендації; оформлення відповідає вимогам та захищена на занятті.

5-7 балів – доповідь містить вичерпну відповідь на обране питання, висновки та рекомендації не є повністю авторськими, а є адаптованою версією думок різних науковців; оформлення відповідає вимогам та захищена на занятті.

1-4 бали - доповідь містить вичерпну відповідь на обране питання, відсутні висновки; є помилки в оформленні та захищена на занятті.

4. Реферат оцінюється:

8-10 балів – реферат оформлено відповідно до вимог, вступ структурований (має актуальність, мету, об'єкт, предмет, завдання досліді-

дження та його структуру), література оформлена відповідно до вимог; розділи розкривають тему; висновки є авторськими.

5-7 балів - реферат оформлено відповідно до вимог, вступ структурований (має актуальність, мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження та його структуру), є помилки в оформленні літератури; розділи розкривають тему; висновки є частково авторськими.

3-4 бали - реферат оформлено відповідно до вимог, у вступі відсутні деякі структурні елементи, є помилки в оформленні літератури; розділи розкривають тему; висновки є частково авторськими.

1-2 бали - розділи розкривають тему; висновки є частково авторськими; оформлення виконано близько до вимог, але з помилками.

5. Допуск до іспиту – 20 балів.

Іспит є підсумковою формою контролю знань студентів і проводиться в усній формі. Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо студент не відвідував курс лекцій, семінарські заняття і не виконав контрольні заходи, а, отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід в його організації.

Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне аналітичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між міжнародно-політичними подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел знань у сфері міжнародних відносин, з розумінням їх особливостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору фактів, явищ, процесів для розв'язування поставлених викладачем завдань;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Критерії оцінки відповіді студента:

Висока оцінка ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

Оцінка добре ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

Оцінка задовільно ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

Оцінка незадовільно ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

Відповідність підсумкових семестрових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81	Добре	C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66	Задовільно	E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34	Незадовільно	F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

Термінологічний словник

Абстрагування полягає у виокремленні та узагальненні найважливіших рис об'єкта дослідження і свідомому упущенні другорядних.

Академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Актор міжнародних відносин (учасник, суб'єкт, гравець) – суб'єкти, що діють і взаємодіють на світовій арені. Б. Рассет і Х. Старр виокремлюють три типи міжнародних акторів: 1) групи людей (народи, нації, народності, етнічні групи); 2) держави; 3) недержавні актори (міжурядові організації, неурядові організації, мультинаціональні корпорації).

Аналітичний метод дослідження - полягає у вивченні явищ і процесів міжнародних відносин через поділ їх на окремі елементи з метою вивчення їхніх внутрішніх особливостей, динаміки розвитку та зв'язків між ними.

Асиметричні конфлікти у міжнародних відносинах - це конфлікти з різким розходженням потенціалу конфліктуючих сторін.

Баланс сил: 1) політика, спрямована на певний розподіл воєнної сили; 2) опис будь-якого реального стану справ у світовому співтоваристві; 3) відносно рівний розподіл сили у світовій системі; 4) будь-який розподіл сили у світовій системі.

Біполярна система визначається наявністю двох наддержав, могутність і вплив яких ділить міжнародну систему на дві відносно відмежовані підсистеми.

Вайолентологія - наука про природу сили та насильства, причини, зміст та форми їх вияву у сфері міжнародних відносин.

Дедуктивний підхід — це спосіб дослідження, що полягає у припущенні про характер конкретних елементів міжнародної системи, відштовхуючись від знань про її загальні особливості. Тобто процес дослідження конкретизує загальні знання про міжнародні відносини.

Державоцентризм, або етатизм, - традиційний чи класичний напрям теорії міжнародних відносин, що стоїть на позиціях ствердження визначальності держави та її впливу в міжнародному середовищі.

Дипломатія - це один з головних інструментів міжнародної політики, що полягає в офіційній відкритій або таємній діяльності міжна-

родних акторів в особі їхніх органів зовнішніх зносин, спрямований на здійснення цілей та завдань міжнародної політики.

Діалектичний підхід полягає у сприйнятті міжнародних відносин як динамічної системи, що перебуває у стані руху та розвитку, зумовленому їхніми внутрішніми суперечностями, у постійній зміні форм і типів, охоплює загальні особливості розвитку будь-яких явищ і дозволяє об'єктивно вивчати рушійні сили міжнародних процесів, з'ясовувати відмінності одиничних явищ.

Загальні методи дослідження об'єднують найпростіші прийоми та способи вивчення міжнародних відносин, які характерні не лише для теорії міжнародних відносин, але й застосовуються практично всіма науковими дисциплінами.

Зовнішня політика держави може трактуватись як загальний курс та діяльність її політичного керівництва у міжнародних відносинах, спрямовані на реалізацію визначених ним інтересів та цілей через систему взаємодій з іншими суб'єктами міжнародних відносин.

Експлікативні методи — група прийомів і способів дослідження, що мають аналітичний характер і відзначаються точністю та конкретністю.

Емпіричний рівень дослідження визначає параметри та дає загальну характеристику реальним міжнародним відносинам, що є основою для формулювання їх найважливіших закономірностей. На цьому рівні дослідження ґрунтується на описі та спостереженні й спрямоване на встановлення максимально об'єктивного знання про параметри досліджуваної реальності. Для теорії міжнародних відносин принциповим є вивчення конкретних ситуацій, що розглядаються як певний умовно зафіксований фрагмент процесу міжнародних відносин.

Індуктивний підхід — це спосіб судження про загальні особливості явища, виходячи зі знання про його окремі елементи. Йдеться про узагальнення конкретних знань щодо первинних елементів міжнародної системи та зв'язків між ними.

Інтервенція - це насильницьке втручання однієї або кількох держав у внутрішні справи іншої держави або її взаємовідносини з третіми країнами.

Зовнішня політика — це діяльність держави на міжнародній арені, що регулює стосунки з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, зарубіжними партіями та іншими громадськими організаціями, всесвітніми й регіональними міжнародними організаціями; є конкретним, практичним втіленням міністерством закордонних справ або відповідним йому зовнішньополітичним відомством основних принципів міжнародної політики держави, які виробляються дер-

жавними структурами і покликані відображати національні інтереси держави.

Конструктивні методи пов'язані з ідеалізованим відтворенням реальності, що дає змогу дослідникові зосередитись на істотних особливостях об'єкта дослідження.

Критерій локалізації міжнародних відносин - специфіка міжнародних відносин визначається як «сукупність угод або потоків, які перетинають кордони або ж мають тенденцію до перетинання кордонів» (М.Мерл).

Мирне співіснування – стан відносин між державами, при якому вони не вдаються до застосування воєнної сили.

Міжнародна або світова політика або світовий політичний процес– це діяльність, взаємодія держав, а також інших міжнародних акторів на міжнародній арені; сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя з метою реалізації певних політичних цілей.

Міжнародні відносини - це системна сукупність політичних, економічних, дипломатичних, правових, воєнних, гуманітарних та інших зв'язків і відносин між суб'єктами світового співтовариства, до яких відносяться держава, народ, суспільні та громадські рухи, різноманітні організації тощо; всі форми обміну діяльністю, яка є предметом відносин між державами (правові, наукові, техніко-виробничі й багато інших), аж до індивідуального спілкування, утворюють міжнародні відносини (І. Кравченко).

Міжнародна пропаганда - це цілеспрямована діяльність щодо використання засобів масової комунікації для забезпечення інтересів суб'єктів, нав'язування норм і принципів міжнародної поведінки, формування і маніпулювання зовнішньополітичною свідомістю громадян власної та зарубіжних держав.

Міжнародна система — це макроявище міжнародних відносин, складовими якого є елементарні явища нижчого ієрархічного порядку: учасники та відносини між ними.

Модерністська концепція міжнародних відносин - звичайна сукупність зовнішніх політик окремих держав, що робило можливим виявлення оптимальних засобів досягнення окремих національних інтересів, але недооцінювало небезпеку їхнього зіткнення.

Монополярна система характеризується наявністю однієї наддержави, могутність і вплив якої на систему є визначальним, формуючи взаємозв'язки та окреслюючи характер дій держав нижчих ієрархічних рівнів.

Мультиполярна система характеризується наявністю декількох (інколи досить значної кількості) наддержав, могутність яких порівняно однакова.

Необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Об'єктивізм полягає в тому, що міжнародні відносини мають реальний характер, а їхні рушійні сили та закономірності не залежні від волі та бажань людини. На основі цього підходу сформульовані похідні принципи структуралізму, раціоналізму та детермінізму.

Обман - надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

Політичний простір — це територіально-функціональна сфера дії політики, влади, політичних інституцій, відносин, процесів та ідей. Територіальний вимір зумовлений просторовою організацією політики, тоді як функціональний - організацією сфери політичних відносин.

Прогнозні методи акумулюють групу способів та прийомів дослідження, що широко застосовуються для наукових передбачень майбутніх ситуацій та процесів у міжнародних відносинах. До них, передусім, належать такі методи, як дельфійський та побудови сценаріїв.

Пропаганда - один із основних засобів міжнародної політики, що забезпечує поширення потрібних поглядів та цінностей; діяльність або мистецтво змушувати інших поводитися так, як вони без цього впливу не поводитися б (Л. Фрезер).

Самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Синтетичний метод дослідження — спосіб проводити дослідження, узагальнюючи знання про особливості, властивості та взаємозв'язки елементів явища.

Списування - виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання.

Стан конфлікту — ситуація, в якій провідні світові держави переходять від протистояння до відкритої (також і збройної) боротьби.

Стан конфронтації — глобальна політична ситуація, в якій провідні держави світу протистоять одна одній. Їхня політика, до якої змушені dostosовуватись інші держави світу, побудована на взаємному залякуванні та виражається низкою локальних конфліктів, що відбуваються на периферії міжнародної системи.

Стан мирного співіснування — ситуація глобального партнерства між провідними державами, коли кожна з них бере участь у взаємовигідному співробітництві або не протиставляється іншій (чи іншим).

Суб'єктивізм — система поглядів, пов'язаних із трактуванням міжнародних відносин як суспільних стосунків, що позбавлені об'єктивної основи, впливають з людської натури, формують та спрямовують особистості. Цей принцип виражається у похідних від нього принципах, які мають характер постулату для окремих теорій і наукових шкіл — антропоморфізму та нормативізму.

Теоретичний рівень дослідження в науці про міжнародні відносини полягає у вивченні найважливіших особливостей і закономірностей міжнародної системи, що передбачає розгляд пов'язаної з нею реальності в абстрагованій формі.

Теорія міжнародних відносин — є систематизованою за змістом і формально сукупністю умовно сформульованих тверджень, які пояснюють функціонування та еволюцію міжнародних систем (Я. Петрась); сукупність знань, що допомагають зрозуміти, передбачити, оцінити та контролювати відносини між державами (К. Райт); наука, котра вивчає сутність, особливості і рушійні сили міжнародних відносин, тобто констатує їх стан і формулює твердження про їх першопричини (Р. Арон); сукупність численних концептуальних узагальнень, що представляють теоретичні школи, які полемізують між собою (М. Капітоненко).

Теорія міжнародного середовища досліджує сукупність зовнішніх чинників, що впливають на виникнення та функціонування міжнародної системи, тобто її середовище.

Теорія міжнародних систем у складі загальної теорії виокремлюється як структурний блок, що зосереджується на проблемах дефініювання і типології міжнародних систем.

Традиціоналістська концепція міжнародних відносин — «політичні взаємини між націями», в основі яких лежить боротьба за владу — єдиний «національний інтерес» для всіх учасників або акторів міжнародного життя. Найбільш повне втілення знайшла у працях американського політолога Ганса Дж. Моргентау (наприклад, «Політика націй»).

Транснаціоналізм — науковий напрям теорії міжнародних відносин, який розглядає проблему суб'єктності з позицій визнання факту плюралізму та рівнозначності різнотипних суб'єктів.

Ультиматум — дипломатичний акт у формі дипломатичної ноти, офіційної заяви або іншого письмового документа, в якому міститься категорична вимога щодо здійснення урядом держави-адресата певних

дій зовнішньополітичного або внутрішньополітичного характеру чи обов'язкового виконання висунутих умов. В ультиматумі вказуються: строк виконання; наслідки його відхилення (бойкот, блокада, розрив дипломатичних відносин, ембарго, застосування ЗС тощо).

Фабрикація - вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

Фальсифікація - свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

Функції політичного простору - це значення окремих територій в аспекті міждержавних відносин, зумовлюють форми суперництва між державами.

Хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

Холодна війна - особлива система міжнародних відносин після Другої світової війни (др. пол. 40 — поч. 90-х рр. XX ст.), що характеризувалася глобальним ідеологічним, політичним, військовим, науково-технічним, економічним і культурним протистоянням США та СРСР і очолюваних ними воєнно-політичних блоків — Північноатлантичного альянсу (НАТО) та Організації Варшавського договору (ОВД), яке поєднувалося з гонкою озброєнь, високим ступенем загрози нової світової війни. Термін «холодна війна» вперше вжив американський журналіст У. Ліппманн, який 1947 опублікував книгу під однойменною назвою.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Виробничо-практичне видання

Методична серія. Випуск 459

Олександр Володимирович
ШЕВЧУК

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Методичні рекомендації до вивчення
навчальної дисципліни

Друкується у авторській редакції

Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювальню-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 18.03.2025.
Формат 60х84 ¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 5,5. Обл.-вид. арк. 5,1.
Тираж 50 пр. Зам. № 6986.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2020.